

DE PLAATS VAN ANTI- LGBTIQ RETORIEK EN POLITIEK IN HEDENDAAGS NATIONALISME

EEN CASE STUDY VAN RUSLAND

Wetenschappelijke verhandeling
Aantal woorden: 15.724

Sien Crivits

Stamnummer: 01610955

Promotor: Prof. dr. Marlies Casier

Copromotor: Maarten Hendriks

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de richting Conflict en Development

Academiejaar: 2017 – 2018

INZAGERECHT IN DE MASTERPROEF (*)

Ondergetekende,

geeft hierbij toelating / geen toelating (**) aan derden ,niet- behorend tot de examencommissie, om zijn / haar (**) proefschrift in te zien.

Datum en handtekening

...../...../.....

Deze toelating geeft aan derden tevens het recht om delen uit de scriptie/masterproef te reproduceren of te citeren, uiteraard mits correcte bronvermelding.

(*) Deze ondertekende toelating wordt in zoveel exemplaren opgemaakt als het aantal exemplaren van de scriptie/masterproef die moet worden ingediend.

Het blad moet ingebonden worden samen met de scriptie onmiddellijk na de kaft.

()** schrappen wat niet past.

DANKWOORD

In eerste instantie wil ik graag mijn promotor, prof. Dr. Marlies Casier, bedanken voor de begeleiding en ondersteuning tijdens het onderzoeks- en schrijfproces. Zij stond telkens open voor vragen en haar tips en aanbevelingen waren van onschatbare waarde. De snelle en vlotte reactie op vragen per e-mail waardeerde ik enorm.

Graag zou ik ook mijn familie en vrienden bedanken. In de eerste plaats mijn ouders, die me in staat hebben gesteld om een bijkomende master- opleiding te volgen. Het vertrouwen dat ze me gaven, was een enorme steun. Ook mijn vriend, Bregt, was van onschatbare waarde doorheen heel dit proces. Zijn bemoedigende woorden en advies waren een grote hulp tijdens de mentale rollercoaster die het schrijven van een thesis met zich mee brengt. Aan mijn hartsvriendinnen, Deborah en Saskia, ben ik meer dan een welgemeende dankjewel verschuldigd. Zij waren meer dan eens mijn steun en toeverlaat doorheen dit proces.

ABSTRACT

Deze masterproef gaat in op hedendaagse vormen van nationalisme en hun relatie tot seksualiteit. Meer specifiek onderzoekt deze thesis, aan de hand van een literatuurstudie, de plaats van anti-LGBTIQ- retoriek en politiek in het Russische nationalisme. Onder het leiderschap van president Vladimir Putin is het Russische nationalisme immers naar ongekende hoogten getild. Zijn retoriek en beleid spelen in op bestaande opvattingen rondom seksualiteit en reproduceren deze om actief nationalisme aan te wakkeren bij de bevolking. Die bestaande opvattingen zijn in grote mate beïnvloed door het Sovjet- tijdperk, waarin niet- heteroseksualiteit zwaar bestraft werd. Hoewel mannelijke homoseksualiteit ook in het westen zeer lang strafbaar is gesteld, heeft de opkomst van seksuologie in West- Europa op het einde van de 19de eeuw het idee geïntroduceerd dat homoseksualiteit aangeboren is, waardoor seksuele minderheden een specifieke identiteit konden claimen. In Rusland is dat idee echter veel minder gangbaar en wordt homoseksualiteit, en bij uitbreiding LGBTIQ- seksualiteit, vaak gekoppeld aan westerse invloeden en moreel verval.

In alliantie met de Orthodoxe Kerk verwijst de Russische overheid naar de noodzaak om de “Russische traditionele waarden” te beschermen tegen de “westerse liberale waarden”. Deze traditionele waarden worden geacht de basis van de Russische nationale identiteit te vormen. Heteroseksualiteit en het patriarchale kerngezin hebben hierin een centrale plaats. Niet- heteroseksualiteit wordt immers beschouwd als een belangrijke oorzaak voor de Russische demografische crisis en wordt geacht een bedreiging te zijn voor het voortbestaan van de natie.

INHOUDSTAFEL

<i>Inzagerecht in de Masterproef</i>	2
<i>Dankwoord</i>	3
<i>Abstract</i>	4
<i>Inhoudstafel</i>	5
I. Inleiding	6
1) Onderzoeksvraag, probleemstelling en theorie	6
2) Concepten	9
3) Methode, opbouw en belangrijkste conclusies.....	12
II. De Rol van Seksualiteit in Hedendaags Nationalisme	14
1) Een geschiedenis van seksualiteit en LGBTIQ- activisme in het Westen en in Rusland.....	14
1.1) West- Europa en de Verenigde Staten	14
1.2) Rusland	18
2) De Russische anti- homo- propaganda- wetgeving.....	24
2.1) Context en oorsprong.....	24
2.2) Inhoud	26
2.3) Functie en legitimering.....	27
3) De plaats van anti- LGBTIQ- politiek en retoriek in het Russische nationalisme	29
3.1) Russisch nationalisme en homofobie.....	29
3.2) Traditionele waarden als motor voor het voortbestaan van de natie.....	30
3.3) Een waardenoorlog met het Westen?	36
III. Conclusie	40
IV. Bibliografie	43
1) Primaire bronnen	43
2) Secundaire Bronnen	43

I. INLEIDING

1) ONDERZOEKSVRAAG, PROBLEEMSTELLING EN THEORIE

Deze thesis gaat in op hedendaagse vormen van nationalisme en hun relatie tot seksualiteit. Meer specifiek onderzoekt deze thesis de plaats van anti- LGBTIQ- retoriek en politiek in het Russische nationalisme. De internationaal meest bekende uiting van Russische anti- LGBTIQ- politiek is de zogenaamde “anti- homo- propaganda- wet”, waar president Vladimir Putin op 29 juni 2013 zijn handtekening onder plaatste (Rivkin- Fish, Hartblay 2014). Om te begrijpen waarom de Russische overheid die wet invoerde, bestudeert deze thesis enerzijds de literatuur over de rol van seksualiteit binnen het moderne nationalisme, en anderzijds het Russisch nationalisme dat sinds het einde van het Sovjet- tijdperk opnieuw opbloeit en onder president Putin haar hoogdagen beleeft (Mole 2016).

Deze thesis veronderstelt dus dat er een belangrijk verband is tussen seksualiteit en nationalisme. Michel Foucault verwees in zijn werk *“The History of Sexuality”* (1978) naar *“biopolitics”*, dat hij als typerend beschouwde voor moderne natiestaten. *Biopolitics* houdt in dat staten een toenemende interesse hebben in het reguleren van biologische processen van onderdanen. Het lichaam dient als de basis van biologische processen zoals geboorte, en wordt in die optiek gezien als een machine die gedisciplineerd moet worden. Sociale en biologische processen op het niveau van de bevolking moeten dus door de staat gecontroleerd worden (Foucault 1978). Het concept *“biopolitics”* is belangrijk om een inzicht te krijgen in de link tussen nationalisme en seksualiteit. Seksualiteit is immers een centrale bekommernis van de staat, aangezien het de biologische reproductie van de natie garandeert (Mottier 2016).

De link tussen seksualiteit en nationalisme werd voor het eerst expliciet gelegd door George Mosse in zijn werk *“Nationalism and Sexuality. Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe”* (1985). Nationalisme ontstond op het einde van de 18de eeuw, en volgens Mosse ontstond in diezelfde periode ook het ideaal van *“respectability”*. Die term verwijst naar een verzameling van gedragingen, attitudes en zeden die als *“fatsoenlijk en correct”* beschouwd worden. Ook de correcte houding tegenover seksualiteit maakt hier deel van uit. *“The respectabilities we now take for granted, the manners, morals, and sexual attitudes normative in Europe ever since the emergence of modern society, have a history in which nationalism played a crucial role,”* stelt Mosse in de inleiding van zijn werk (Mosse 1985, 1). Aanvankelijk was *respectability* afkomstig van de Duitse en Engelse bourgeoisie, maar het ideaal verspreidde zich geleidelijk aan doorheen alle

klassen van de bevolking en in heel Europa. Volgens Mosse werd het begin van de 19de eeuw gekenmerkt door het definiëren van een strikt onderscheid tussen normaliteit en abnormaliteit, aan de hand van het ideaal van *respectability*. Alle gedragingen en attitudes die buiten dat ideaal vielen, werden als “abnormaal” gelabeld (Mosse 1985). Het is echter wel belangrijk om hier te benadrukken dat het definiëren van (ab)normaliteit een fenomeen is dat niet enkel typerend is voor de periode die Mosse beschrijft. Zo werd bijvoorbeeld in pre- industrieel Europa abnormaal, immoreel gedrag onder invloed van het Christendom geclassificeerd onder de noemer “zonde” (Mottier 2016).

Mosse’s werk is ontzettend invloedrijk geweest voor latere studies die de relatie tussen gender, seksualiteit en nationalisme onderzochten. Mosse vestigt onder andere de aandacht op het belang van het patriarchale kerngezin. Het kerngezin, dat in de 19de eeuw ontstond onder invloed van de industrialisering, was volgens Mosse cruciaal voor *respectability* en het behouden van de juiste houding tegenover seksualiteit (Mosse 1985). Het kerngezin staat in feite symbool voor de natie. Het garandeert namelijk de toekomst van de natie en is een “*actor van seksuele controle*” (Mosse 1985, 20). Het kerngezin is patriarchaal. Zowel de leden van het kerngezin als van de natie hebben strikt van elkaar onderscheiden rollen, gebaseerd op hun geslacht. Alles wat het strikte onderscheid tussen beide rollen dreigt te vervagen, behoort tot de abnormaliteit en is een bedreiging voor de maatschappij. Aangezien homoseksualiteit het ideaal van mannelijkheid en de distinctie tegenover vrouwelijkheid verstoort, wordt het beschouwd als een gevaar voor het voortbestaan van de natie. Mannen worden geacht een actieve rol te hebben, zij bepalen de richting die de natie uitgaat. Vrouwen daarentegen krijgen een passieve rol toebedeeld (Mosse 1985; Mayer 2012).

In haar werk “*Gender and Nation*” (1997), bespreekt Nira Yuval- Davis de verschillende manieren waarop vrouwen deelnemen aan nationale processen. Vrouwen zijn verantwoordelijk voor de reproductie van de natie. Het is hun taak om kinderen te baren, hen te socialiseren met de waarden en tradities van de natie, en op die manier de natie te reproduceren (Yuval- Davis 1997; Ozkirimli 2002; Mayer 2012). Vrouwen hebben ook een symbolische functie, namelijk het weerspiegelen van de puurheid van de natie, als “*draggers van de identiteit en eer van de collectiviteit*” (Yuval- Davis 2001, 127). Bovendien hebben vrouwen ook de taak om de “grenzen van de natie te reproduceren,” bijvoorbeeld door enkel seks te hebben met mannen van hun eigen collectiviteit/natie (Yuval- Davis 1997; Ozkirimli 2002). Voor het voortbestaan van het kerngezin en de natie in haar geheel, zijn zowel mannelijkheid als vrouwelijkheid noodzakelijk. Het in stand houden van de natie vereist immers biologische en sociale reproductie. Het kerngezin wordt dus

veronderstelt heteroseksueel te zijn (Mayer 2012; Peterson 2013; Mole 2011). Mayer verwijst dan ook naar de natie als een “*heterosexual male construct*” (Mayer 2012, 6). Om het voortbestaan van de natie te garanderen, moet seksuele activiteit aan controle onderworpen worden. Niet-reproductieve seksuele activiteiten worden als bedreiging voor de natie gezien, en dus worden hetero-patriarchale relaties genormaliseerd (Peterson 2013).

Het werk van Mosse en zijn navolgers toont aan dat inzicht in nationalisme cruciaal is om nationale attitudes tegenover seksualiteit te begrijpen. Rusland vormt een interessante case om de relatie tussen nationalisme en seksualiteit te bestuderen. Huidig president Vladimir Putin staat zowel voor een sterke heropleving van Russisch nationalisme als voor de beknotting van seksuele vrijheden van de Russische bevolking. Zijn overwinning in de recente presidentsverkiezing van 18 maart 2018, betekent dat hij nu voor een vierde ambtstermijn aan het hoofd van de Russische Federatie staat en we dus geen koersverandering moeten verwachten. Putins nationalistisch discours en bijhorende maatregelen om de vrijheden van seksuele minderheden in te perken, zijn illustratief voor het beleid van heel wat andere postcommunistische staten zoals Letland, Litouwen en Servië. Het aantal studies die in detail bestuderen op welke manier Russisch nationalisme bepalend is voor attitudes tegenover seksualiteit, is echter beperkt. Deze thesis heeft dus zowel een maatschappelijke als een academische relevantie.

2) CONCEPTEN

De concepten die in deze thesis centraal staan, zijn: nationalisme, natie, gender en seksualiteit. Om de concepten nationalisme en natie te duiden, wordt in deze thesis speciale aandacht besteed aan auteurs die het verband tussen nationalisme en seksualiteit/gender bestuderen. George Mosse beschouwde nationalisme als *“the most powerful ideology of modern times”* (Mosse 1985, 1). Dat nationalisme een ideologie is, is ook wat Tamara Mayer veronderstelt in haar werk *“Gender Ironies of Nationalism: Sexing the Nation.”* Zij definieert nationalisme als *“the ideology which members of the community, those who are of the same kind, share – through which they identify with the nation and express their national loyalty (...) Hence nationalism is the exercise of internal hegemony, the exclusive empowerment of those who share a sense of belonging to the same ‘imagined community’”* (Mayer 2012, 1). Dit leidt ons naadloos naar de definitie van het concept “natie,” dat Benedict Anderson in zijn baanbrekend boek bestempelt als *“an imagined political community (...) imagined as both inherently limited and sovereign”* (Anderson 1992, 6). Met de term *“imagined community”* wordt verwezen naar een vermeende collectieve identiteit. Leden van die collectiviteit worden geacht gedeelde waarden, normen, gewoonten, tradities; en een gemeenschappelijke geschiedenis te hebben. De natie wordt geconstrueerd in oppositie tot zij die niet tot de natie behoren, de “outsiders” (Mayer 2012). Dit is wat in de literatuur *“boundary maintenance”* of de *“politics of belonging”* wordt genoemd. Nira Yuval- Davis duidt dit als volgt: *the boundaries that the politics of belonging is concerned with are the boundaries of the political community of belonging, the boundaries that separate the world population into ‘us’ and ‘them’”* (Yuval- Davis 2006, 204). Instituties zoals de kerk en justitie reproduceren die grenzen voortdurend (Mosse 1985; Mole 2011). Nationalisme streeft naar het bestaan van een natiestaat, waarbij de staat uit slechts één natie bestaat en dus als het ware samenvalt met die natie (Nagel 1998; Mayer 2012). Dat nationalistische streven is bovendien alom aanwezig: *“Nationalism is a discourse that constantly shapes our consciousness and the way we constitute the meaning of the world. It determines our collective identity by producing and reproducing us as ‘nationals’. It is a form of seeing and interpreting that conditions our daily speech, behaviours and attitudes”* (Ozkirimli 2002, 4).

Ook voor de concepten “gender” en “seksualiteit” zijn al heel wat definities verschenen. Tamara Mayer beschouwt gender als een sociale constructie waarbij betekenissen worden gegeven aan “mannelijkheid” en “vrouwelijkheid.” Mayer verwijst hierbij naar de definitie die Eve Sedgwick hanteert in haar werk over homoseksualiteit in het westen in de 20ste eeuw. Zij ziet gender als *“the dichotomized social production and reproduction of male and female identities and behaviors”*

(Sedgwick 1990, 27). Gender heeft een performatief karakter: het wordt dagelijks *ge-performed* door handelingen en gedragingen (Butler 1990). Omdat het concept “mannelijkheid” verder in deze thesis een belangrijke rol speelt, licht ik dit hier ook kort toe. Na het ontstaan van “*women’s studies*” als een academische discipline en nadat het concept “gender” ingang vond als een analytische categorie, ontstonden in de jaren 1970 ook studies over “mannen en mannelijkheid”. Die eerste studies gingen voornamelijk in op de zogenaamde “*traditional male sex role*” en de manier waarop deze voor mannen nadelig is. Vanaf de jaren 1980 kwam er echter kritiek op dit model, omwille van haar a- historiciteit en claim op één universalistische mannelijke rol. Daarenboven negeerde het model de manier waarop gender samenhangt met machtsrelaties (Arondson, Kimmel 2004). De nieuwe generatie onderzoek stelde variaties tussen mannen centraal. Vanaf nu spreekt men dan ook van “*masculinities*”, in het meervoud. Uit de kritiek op het “*traditional male sex role*”- model, kwam Raewyn Connells invloedrijke concept van “*hegemonic masculinity*” voort (1987). Dit concept houdt in dat mannelijke macht over vrouwen gereproduceerd wordt door de onderdrukking van bepaalde andere, “afwijkende” mannelijkheden. Hegemonische mannelijkheid wordt dus geconstrueerd in relatie tot ondergeschikte mannelijkheden en vrouwen. Hoewel Connells concept ook zeer vatbaar is voor kritiek, wees het op het belang van het bestaan van verschillende “mannelijkheden” en hoe deze in een machtshiërarchie passen (Connell 1987).

In tegenstelling tot gender, verwijst het concept seksualiteit rechtstreeks naar verlangen. Mayer definieert seksualiteit als “*a cultural construction, which refers both to an individual’s sexed desire and to an individual’s sexed being*” (Mayer 2012, 4). Een bredere definitie vinden we bij Anna Clark, namelijk “*the desires, relationships, acts, and identities concerned with sexual behaviour*” (Clark 2008, 8). De studie van seksualiteit is een relatief nieuwe discipline. Het is een kruising van geschiedenis, sociologie, etnologie, antropologie en geneeskunde. Lange tijd beschouwden wetenschappers seksualiteit als iets dat louter door biologie bepaald wordt. Vanaf de jaren 1980 ontstond echter een algemene consensus dat seksualiteit sterk samenhangt met cultuur (Tamagne 2007). Michel Foucault definieerde het dan ook als een “ideologische constructie” (Foucault 1978). Dit culturele model van seksualiteit benadrukt de noodzaak “*to understand sexuality as a historically and culturally situated domain of experience which is shaped by social relations of power*” (Mottier 2016, 42). Seksualiteit is nooit vaststaand en neutraal. Haar plaats in de maatschappij is afhankelijk van machtsrelaties en taboes, is gebonden aan cultuur en tijd en is een uitdrukking van sociale en politieke constructies (Tamagne 2007; Mottier 2016).

Een belangrijke gemeenschappelijkheid van nationalisme, natie, gender en seksualiteit, is dat al deze concepten sociaal en cultureel geconstrueerd zijn. Bovendien kunnen deze concepten niet losgekoppeld worden van machtsverhoudingen: *“the empowerment of one gender, one nation or one sexuality virtually always occurs at the expense and disempowerment of another”* (Mayer 2012, 1). Dit is een cruciaal inzicht om te begrijpen hoe seksualiteit en nationalisme op elkaar inspelen (Mole 2011; Mayer 2012).

In de literatuur wordt aangenomen dat nationalisme ontstond op het einde van de 18de en het begin van de 19de eeuw (Nagel 1989). Hoewel het vandaag wordt beschouwd als de meest invloedrijke ideologie van het moderne tijdperk, heeft de academische wereld het lange tijd verwaarloosd als studieobject. Pas in de jaren 1920 en 1930 is nationalisme het onderwerp geworden van academische studie. Onder andere door de dekolonisering, waardoor nieuwe staten ontstonden, nam de interesse in het onderwerp toe. Geleidelijk aan mengden academici van diverse achtergronden (sociologie, politicologie...) zich in het debat. Werken als die van Eric Hobsbawm en Terence Ranger (1983) en Benedict Anderson (1992) vormden een keerpunt in de studie van nationalisme. Recent zijn er steeds meer pogingen om nieuwe elementen, die voorheen als irrelevant voor het onderwerp werden beschouwd, aan het debat toe te voegen. Het integreren van gender in studies over nationalisme, is daar een voorbeeld van (Ozkirimli 2002; Yuval- Davis 2001; Mayer 2012). Het heeft immers lang geduurd vooraleer de relatie tussen gender/seksualiteit en nationalisme door academici werd onderzocht. Studies over nationalisme waren lange tijd *“gender blind”* (Yuval- Davis 2001; Mayer 2012). Pas in het midden van de jaren 1980 is de studie van die relatie geleidelijk aan op gang gekomen, vanuit het idee dat mannen en vrouwen op verschillende manieren deelnemen aan het “nationale project.” De focus lag aanvankelijk voornamelijk op de marginale rol van vrouwen in de manier waarop de natie wordt geconstrueerd. Pas later werd ook de rol van mannelijkheid als een sociale constructie in het nationale project bestudeerd (Mayer 2012).

3) METHODE, OPBOUW EN BELANGRIJKSTE CONCLUSIES

Om te onderzoeken welke rol seksualiteit speelt binnen het moderne nationalisme, en hoe dit zich uit in de Russische case, maakt deze thesis gebruik van een grondige literatuurstudie. Enerzijds heeft de gebruikte literatuur betrekking op nationalisme en seksualiteit in het algemeen, en de relatie tussen beiden. Anderzijds werd literatuur geraadpleegd die specifiek ingaat op de Russische case. Zo werden eerst en vooral werken over de Russische geschiedenis van seksualiteit bestudeerd, omdat die geschiedenis cruciaal is om de hedendaagse situatie in Rusland te begrijpen. Daarnaast werd literatuur over de anti- homo- propaganda- wetgeving geanalyseerd. De effectieve formulering van die wetgeving werd uiteraard ook bestudeerd. Literatuur over de manier waarop die wetgeving gelegitimeerd wordt en verband houdt met Russisch nationalisme, vormt een belangrijke component van de literatuurstudie. De focus ligt op de manier waarop de Russische politieke autoriteiten hun anti- LGBTIQ- politiek legitimeren.

Het is nodig dat ik hier kort stilsta bij de specifieke terminologie die gebruikt wordt in deze thesis. Zowel de termen “LGBTIQ” (Lesbian-Gay-Bisexual-Intersexual-Queer), “homoseksualiteit”/ “homoseksueel”, en “seksuele minderheden” worden gebruikt. In het deel dat handelt over de geschiedenis van seksualiteit, wordt voornamelijk verwezen naar “homoseksualiteit” of “homoseksueel” en niet naar “LGBTIQ”. Dit komt omdat mannelijke homoseksualiteit historisch gezien meer geproblematiseerd en gecriminaliseerd werd, terwijl vrouwelijke homoseksualiteit doorgaans als een psychiatrische aandoening werd beschouwd (Healy 2002; De Kerf 2015; Mottier 2016). Deels hierdoor heeft de meeste literatuur over dit onderwerp betrekking op mannelijke homoseksualiteit. De afkorting LGBTIQ is een recent en voornamelijk westers begrip (Eadie 2004). Daarom wordt deze term voornamelijk gebruikt in deze thesis wanneer er wordt gesproken over hedendaagse situaties en evoluties, en met betrekking tot het westen. Aangezien het Russische overheidsdiscours deze afkorting niet gebruikt, wordt er in de delen van deze thesis die daarop betrekking hebben, voornamelijk verwezen naar “homoseksualiteit” of “homoseksueel” (Christiaens 2016).

Deze thesis is als volgt opgebouwd. Het eerste deel bestaat uit een beknopte geschiedenis van seksualiteit in zowel het westen als in Rusland. Vanuit een West- Europees standpunt kan het immers moeilijk zijn om inzicht te krijgen in gebeurtenissen en situaties die zich elders ter wereld afspelen. Daarom is het voor deze thesis cruciaal om goed te bestuderen op welke manier de West- Europese, en bij uitbreiding westerse, visie op (homo)seksualiteit tot stand kwam, op welke manier die westerse seksuele geschiedenis verschilt van de Russische seksuele geschiedenis, en

hoe dit zich vertaalt in hedendaagse percepties op seksualiteit. In het eerste deel van deze thesis wordt dus een historisch overzicht gegeven van opvattingen over seksualiteit, specifieke wetgeving met betrekking tot homoseksualiteit, en LGBTIQ- activisme. Het daaropvolgende deel is een analyse van de oorsprong, inhoud en legitimering van de Russische anti- homo- propaganda-wetgeving. Die wetgeving is immers de internationaal meest bekende uiting van anti- LGBTIQ politiek in Rusland, en de formulering ervan is een bron van informatie over Russische opvattingen tegenover niet- heteroseksualiteit. Het laatste deel van deze thesis kadert anti- LGBTIQ -politiek en -retoriek in het nationalistische discours van de Russische overheid, en analyseert hoe ideeën over de natie enerzijds en attitudes tegenover seksualiteit anderzijds op elkaar inspelen. Er wordt stilgestaan bij het idee en de impact van de “demografische crisis”, het concept van “traditionele waarden”, de rol van de Orthodoxe Kerk en tot slot de attitude tegenover het westen en “westerse waarden”.

Deze literatuurstudie over de functie van anti- LGBTIQ politiek en retoriek in het nationalistisch discours van Rusland, toont de hedendaagse relevantie aan van het werk van George Mosse en zijn navolgers. Het beleid van president Putin is geïnspireerd door angsten rondom het voortbestaan van de Russische natie. Het patriarchale kerngezin vormt de basis voor de reproductie van de natie, en vereist dus heteroseksualiteit. In alliantie met de Orthodoxe Kerk promoot de Russische overheid de zogenaamde “traditionele waarden”, die geacht worden de basis te vormen voor de identiteit van de natie en die tegenovergesteld zijn aan “westerse decadentie” (Gulevich e.a. 2017; Stracansky 2018).

II. DE ROL VAN SEKSUALITEIT IN HEDENDAAGS NATIONALISME

1) EEN GESCHIEDENIS VAN SEKSUALITEIT EN LGBTIQ- ACTIVISME IN HET WESTEN EN IN RUSLAND

1.1) WEST- EUROPA EN DE VERENIGDE STATEN

1.1.1) INDUSTRIALISERING EN VERSTEDELIJING: MORELE HERVORMING

In pre- industrieel Europa kreeg seksualiteit met de intrede van het christendom een zeer specifieke status. Seksualiteit werd vanaf dan immers beschouwd als een zonde en dus moreel geproblematiseerd. Dit is wat Véronique Mottier het “religieuze model” van seksualiteit noemt (Mottier 2016, 23). In dit model was elke persoon in staat om homoseksuele daden te stellen, afhankelijk van diens moraliteit (Mottier 2016).

De industrialisering bracht verstedelijking en secularisering met zich mee, en een nieuw model deed haar intrede: het “biologisch/medische model” (Mottier 2016, 25). De grote massa mensen die in steden woonde, was immers niet meer zo sterk blootgesteld aan de religieuze controle die de pre- industriële samenleving kenmerkte. Hierdoor ontstonden bezorgheden over de “achteruitgang van de publieke en private zedelijkheid”. De seksuele vrijheid die het leven in de stad bood, zou immers een gevaar kunnen vormen voor de sociale orde. Daarenboven was er een groeiende angst rondom publieke gezondheid. Voornamelijk prostitutie, geslachtsziekten en gebrekkige persoonlijke hygiëne waren zaken waarvan men aannam dat ze de openbare gezondheid in gevaar brengen. Dit legitimeerde dan ook staatsinterventie in seksuele aangelegenheden (Mottier 2016).

Doorgaans gaat men ervan uit dat de periode van 1814 tot 1914, die ook onder de noemer “Victorianism” wordt geplaatst, gekenmerkt werd door “seksuele repressie”. In deze periode was de middenklasse de sociale groep wiens opvattingen en conventies toonaangevend waren voor de rest van de samenleving. Voor de middenklasse was seksualiteit een taboe- onderwerp, er mocht niet over worden gesproken. De leden van deze klasse stelden zichzelf immers voor als seksueel “puur”. Ze belichaamden -in theorie- een nieuw soort zedelijkheid die gekenmerkt werd door eenvoud, soberheid, gematigdheid, zelfbeheersing, persoonlijke hygiëne en een procreatieve ethiek. Het gezin kende een belangrijke plaats. De ideale bourgeois- familie was monogaam en heteroseksueel. De “correcte” bourgeois- mannelijkheid belichaamde activiteit en

onafhankelijkheid. Vrouwen werden geacht passief en afhankelijk te zijn, en mochten geen toegang hebben tot seksuele kennis (Terry 1999; Mort 2000; Garton 2004; Clark 2008). Jozef Van Ussel verwees naar deze evolutie als *“de verpreutsing van het westen”* (Van Ussel 1968). Maar tegelijkertijd was seksualiteit sterker dan ooit aanwezig in de samenleving. De verdringing van en obsessie met seks gingen samen (Van Ussel 1968; Garton 2004). Prostitutie en pornografie leefden op, of zoals Stephen Garton het stelt: *“public prudery masked a flourishing trade in vice”* (Garton 2004, 101). Het seksuele puritanisme van de middenklasse leidde immers niet tot een totale verdringing van seksualiteit, maar zorgde ervoor dat seks *“underground”* ging (Garton 2004).

De 19de eeuw ging gepaard met een toename van literatuur over de gevaren van seksualiteit die niet reproductie tot doel heeft (Garton 2004). Het is in deze periode dat staatsinterventie in het seksuele leven van burgers vorm kreeg. De zogenaamde *“morele hervorming”* was gericht op het disciplineren van de opkomende industriële arbeidersklasse. Men ging ervan uit dat arbeiders gekenmerkt worden door seksuele *“onfatsoenlijkheid”*. De morele hervormers benaderden seksualiteit dan ook als iets negatief. Beschaafd gedrag werd gedefinieerd door soberheid, netheid, ijver en een gestructureerd familiaal leven. Seksuele losbandigheid werd geassocieerd met armoede en de achteruitgang van de stedelijke omgeving. *“Vuiligheid”* werd een metafoor voor stedelijke wanorde (Mort 2000).

1.1.2) DE OPKOMST VAN SEKSUOLOGIE

Modernisering en de Verlichting brachten een focus op wetenschap en rationaliteit met zich mee, waardoor op een compleet nieuwe manier naar seksualiteit werd gekeken. Het is in deze context dat *“seksualiteit”* werd uitgevonden (Mottier 2016). In de 18de en 19de eeuw ontstonden twee nieuwe wetenschappelijk disciplines, namelijk *“racial science”* en *“sexual science”*. Beide disciplines waren cruciaal voor de opkomst van een medische benadering van homoseksualiteit. Ze hielden zich immers bezig met het systematisch classificeren of sorteren van mensen in bepaalde categorieën (Terry 1999). *“Sexual scientists”* of seksuologen gingen ervan uit dat seksueel gedrag een uitkomst is van natuurlijke, biologische driften. Hun definitie van *“normale”* seksualiteit, en dus ook alles wat daarvan afwijkt, baseerde zich op het idee dat ook genderverschillen en -hiërarchie biologisch en natuurlijk zijn. Mannen en vrouwen hebben in die optiek verschillende rollen door aangeboren biologische verschillen. Dit uit zich ook in hun seksualiteit: mannelijke seksualiteit zou actief en agressief zijn, vrouwelijke seksualiteit passief en slechts gedreven door moederlijke instincten. In die zin werd seksuele drang vanwege vrouwen als abnormaal beschouwd. De definitie van abnormale seksualiteit hing vaak samen met een klasse- en etnische dimensie: mannen en vrouwen van de arbeidersklasse en van niet- westerse

afkomst, zouden meer geneigd zijn tot “onbeschaafde” seksuele praktijken. Een specifieke vorm van seksuele abnormaliteit, werd gerepresenteerd door homoseksualiteit (Mottier 2016). Ook de opkomst van evolutietheorie in het midden van de 19de eeuw speelde een belangrijke rol. Homoseksualiteit werd in de logica van evolutie als gevaarlijk beschouwd, aangezien homoseksuele seks niet-reproductief is en dit geassocieerd werd met degeneratie en uitsterving (Terry 1999; Clark 2008; Mottier 2016).

De eerste wetenschappelijke geschriften over homoseksualiteit ontstonden in de late 19de eeuw in Europa, en werden later ook in de Verenigde Staten verspreid. De schrijvers –wetenschappers en dokters– stelden dat het moderne leven de opkomst van een “afzonderlijk type persoon” veroorzaakte, namelijk “de homoseksueel” (Terry 1999; Clark 2008). Die term werd voor het eerst gebruikt in 1869 door een Hongaarse journalist en schrijver, en raakte verspreid doordat de medische gemeenschap ze oppikte. Voor 1939 werd er in de geneeskunde echter naar homoseksualiteit verwezen met andere termen, waaronder “invert” en “uranist”. Het gewone publiek verwees ernaar in pejoratieve termen, voornamelijk door middel van beledigingen. Maar doordat de term “homoseksueel” geleidelijk aan verder verspreid werd door dokters, verkregen homoseksuelen een specifieke identiteit en vielen ze in een wetenschappelijke en medische categorie. De 19de eeuwse seksuologen die over homoseksualiteit schreven, waarvan de meest bekende Karl Heinrich Ulrichs en Richard von Krafft-Ebing zijn, meenden dat homoseksualiteit aangeboren is (Terry 1999; Tamagne 2007).

Karl Heinrich Ulrichs en Richard von Krafft-Ebing stelden dat homoseksuele mannen “inverts” zijn. Hun lichaam heeft namelijk kenmerken van de “tegenovergestelde” sekse. Een man die naar een man verlangt, heeft vrouwelijke kenmerken, zo stelden zij. homoseksuelen werden als compleet aparte personen gezien, met specifieke persoonlijkheidskenmerken en lichamen. Men nam aan dat homoseksualiteit voornamelijk in steden voorkomt, door de sociale onrust daar (Mottier 2016). Ulrichs en von Krafft-Ebing vertegenwoordigden echter wel een andere visie op de basis van homoseksualiteit. Karl Heinrich Ulrichs behoorde tot de naturalistische seksuologen. Deze stelden dat homoseksualiteit een aangeboren, natuurlijke en onschuldige abnormaliteit is. De degeneracionisten, waaronder Richard von Krafft-Ebing, meenden dat een verziekt zenuwstelsel aan de basis van homoseksualiteit ligt. homoseksuelen zouden zich in een “primitief stadium” van evolutionaire ontwikkeling bevinden. De degeneracionistische seksuologen geloofden dat homoseksualiteit een ziekte is en dus een medische behandeling vereist, geen wettelijke bestraffing. Ze maakten echter wel een onderscheid tussen *perversion* en *perversity*. Dat eerste is de neiging om perverse daden te stellen, zonder dat men dit zelf wilt. *Perversity* daarentegen

houdt in dat men zulke daden stelt zonder dat men seksueel “inverted” is, en dus met volle wil. Op basis van dit onderscheid kunnen uitingen van homoseksualiteit dus zowel betekenen dat diegene die de homoseksuele daden stelt ziek is, als dat deze crimineel is. Voor Karl Heinrich Ulrichs daarentegen vertegenwoordigen homoseksuelen een “derde geslacht”. Homoseksualiteit was volgens hem geen ziekte en geen misdaad. Die overtuiging leidde ertoe dat Ulrichs een van de eerste homoactivisten werd (Terry 1999; Tamagne 2007; Adriaens, De Block 2015).

1.1.3) HOMOSEKSUALITEIT ALS ZIEKTE EN MISDAAD

Doorheen de 19de en 20ste eeuw waren biologische modellen van seksualiteit dominant in Europa en de Verenigde Staten. De meerderheid van de seksuologen beschouwden homoseksualiteit, in tegenstelling tot Karl Heinrich Ulrichs, als een ziekte. Daarenboven was er een toenemende criminalisering van homoseksualiteit vanwege Europese overheden tegen het einde van de 19de eeuw. In Duitsland werd “*unnatural fornication between men*” een misdrijf in 1871. In Engeland werden “*indecent acts between men*” vanaf 1881 gecriminaliseerd. Pas op het einde van de jaren 1970 werd homoseksualiteit gedecriminaliseerd in Duitsland en Engeland. Homoseksualiteit werd tot 1973 als mentale ziekte geklassificeerd in de *American Psychiatric Association’s Diagnostic and Statistical Manual*. In het Verenigd Koninkrijk werd homoseksualiteit tot 1992 officieel als een ziekte beschouwd (Clark 2008; Mottier 2016). In academische milieus kwam het biologische model van seksualiteit immers onder vuur te liggen in de jaren 1980. Geleidelijk aan ontstond een consensus dat seksualiteit niet natuurlijk of biologisch, maar door cultuur bepaald is. Het “culturele model” deed dus haar intrede (Mottier 2016) (zie supra, p. 10).

1.1.4) HOMO- EN LGBTIQ- ACTIVISME

West- Europa en de Verenigde Staten kennen een lange traditie van homoseksueel activisme (Weeks 1985). De ontwikkeling van seksuologie leidde er immers toe dat homoseksuelen een specifieke “identiteit” kregen. Karl Heinrich Ulrichs en Magnus Hirschfeld (ook een seksuoloog) stichtten de eerste georganiseerde beweging voor homoseksuele emancipatie in Duitsland, naar aanleiding van de criminalisering van homoseksualiteit op het einde van de 19de eeuw. De emancipatorische bewegingen die in deze periode ontstonden, waren echter uitsluitend een aangelegenheid van de hogere klassen (Terry 1999; Tamagne 2007; Clark 2008).

De jaren 1920 worden in de literatuur omschreven als een “eerste seksuele revolutie”, een periode van grotere seksuele vrijheid. Nieuwe technologie zorgde voor de massale culturele productie en consumptie via kranten, televisie en radio. De homoseksuele subcultuur die zich

sinds de vroege 18de eeuw had ontwikkeld in Europese en Noord- Amerikaanse steden, kreeg hierdoor ook een toenemende zichtbaarheid. Maar homofobie en veroordeling van homoseksualiteit bleven prominent (Garton 2004; Clark 2008).

Na de Tweede Wereldoorlog kwamen activistische organisaties op die de basis legden voor het radicalisme dat de jaren 1960 en 1970 kenmerkte. Tegen de achtergrond van de zogenaamde “tweede seksuele revolutie” streeden activisten voor “*gay liberation*”. De term “*gay*” werd in gebruik genomen om de negatieve connotaties die aan de term “homoseksueel” verbonden waren, te vermijden. De activisten wilden trots creëren in de homoseksuele gemeenschap en benadrukten de specificiteit van de homoseksuele identiteit. De beweging ging expliciet in tegen de notie dat homoseksualiteit een ziekte is (Garton 2004; Tamagne 2007; Essig 2014; Adriaens, De Block 2015).

De zogenaamde AIDS-crisis van de jaren 1980 en 1990 betekende een terugslag voor de maatschappelijke acceptatie van homoseksualiteit. De periode van seksuele bevrijding van de jaren 1960 werd door een nieuw seksueel conservatisme voorgesteld als een periode van morele achteruitgang. Toch bleef seksualiteit een centraal onderwerp in wetenschap, politiek en identiteit (Garton 2004; Clark 2008).

1.2) RUSLAND

1.2.1) HET PRE- SOVJET- TIJDPERK

Pre- Sovjet- Rusland was, in vergelijking met middeleeuws en vroegmodern Europa, vrij tolerant tegenover niet- heteroseksualiteit. Homoseksualiteit werd lange tijd niet als een zware overtreding beschouwd, hoewel de Orthodoxe Kerk het veroordeelde en ernaar verwees met de Bijbelse term “sodomie”. De kerk was vooral bezorgd over de verspreiding van homoseksualiteit in kloosters, maar bemoeide zich in dat opzicht niet zo sterk met het alledaagse leven van de Russische bevolking (Kon 1993; Kondakov 2008; De Kerf 2015; Gulevich e.a. 2017).

Onder het tsaardom van Peter de Grote op het einde van de 17de en het begin van de 18de eeuw, werd een secularisering doorgevoerd in het Russische Rijk. De term “sodomie” werd vervangen door “*muzhelozhstvovat*”, wat verwijst naar seksuele betrekkingen tussen mannen. Vanaf de 17de eeuw werd Rusland geleidelijk aan vatbaarder voor Europese invloed. Die invloed leidde er onder andere toe dat de Russische staat in de 19de eeuw steeds meer een beleid voerde dat gericht was

op de onderdrukking van het seksuele. Onder tsaar Nicolas I werd homoseksualiteit dan ook strafbaar in 1832 (Riordan 1993; Kondakov 2008; De Kerf 2015; Gulevich e.a. 2017).

1.2.2) SEKSUALITEIT IN DE SOVJET- UNIE

De intrede van het Sovjet- tijdperk (1917 – 1991) impliceerde aanvankelijk een grotere seksuele vrijheid. De Sovjet- Unie kende op dat moment de meest liberale seksuele wetgeving ter wereld, met onder andere de decriminalisering van homoseksualiteit en de invoering van vrije abortus (Riordan 1993; Essig 2014; De Kerf 2015; Gulevich e.a. 2017).

Maar onder het leiderschap van Jozef Stalin (1922 – 1953) werd de seksuele vrijheid ongedaan gemaakt. Homoseksualiteit werd opnieuw gecriminaliseerd in 1934, abortus kon vanaf 1936 enkel worden uitgevoerd in uitzonderlijke omstandigheden van medische aard. Seksuele opvoeding in scholen werd stopgezet. Het ideaal van de goede sovjet-burger stond voor een heteroseksueel, hardwerkend persoon die respect heeft voor de traditionele familie en bovenal trouw is aan de Communistische Partij. De communistische ideologie plaatste het eengemaakte volk voorop, waardoor individuele belangen ondergeschikt werden aan het collectieve (Riordan 1993; Underwood 2011, Essig 2014, De Kerf 2015, Gulevich e.a. 2017). Homoseksualiteit werd gepercipieerd als een sociaal fenomeen, veroorzaakt door de decadentie van de bourgeoisie en niet-communistische westerse regimes. Dit idee ging er vanuit dat naarmate een land meer communistisch wordt, homoseksualiteit afneemt (Essig 2014; Gulevich e.a. 2017). Homoseksualiteit werd beschouwd als een misdaad tegen de staat en bestraft met gevangenisstraffen die opliepen tot vijf jaar. Lesbische vrouwen daarentegen, werden behandeld in psychiatrische instellingen, omdat men geloofde dat zij aan schizofrenie leden. Die behandeling kon gaan van elektrotherapie tot, in extreme gevallen, geslachtsverandering. Dat laatste geeft aan dat men niet-heteroseksualiteit beschouwde als een “gender inversie”, m.a.w. dat lesbische vrouwen een “mannelijke ziel” hebben (Essig 2014; Rivkin- Fish, Harblay 2014; De Kerf 2015). Het criminele en medische karakter dat aan niet- heteroseksualiteit werd toegeschreven, maakte dat het onderwerp in een complete stilte werd gehuld in de media, in schoolboeken, in academisch onderzoek... Seksualiteit was een taboe- onderwerp, waardoor de Russische bevolking er zeer weinig kennis over kon vergaren. Bovendien werd seksualiteit als een privéaangelegenheid beschouwd, wat vergaande gevolgen had en heeft voor de ontwikkeling van LGBTIQ- activisme in Rusland (Essig 2014; Kon 2014; Baer 2016; Gulevich e.a. 2017) (zie intra, p. 21 - 23).

Het glasnost- en perestrojka- beleid onder het leiderschap van Michail Gorbatsjov (1985 – 1991) zette een verwestering in gang. Door het gedeeltelijk opheffen van inreis-restricties, kwamen

steeds meer westerlingen (journalisten, academici, fotografen...) naar Rusland. Westerse steun leidde tot het ontstaan van de eerste organisaties voor LGBT's, wiens zichtbaarheid vergroot werd (De Kerf 2015; Baer 2016). Maar de politieke hervormers die het perestroika-beleid mee vormgaven, wilden terugkeren naar het genderessentialisme van voor het Sovjet- tijdperk: vrouwen moesten opnieuw hun rol van moeder opnemen, mannen die van enige broodwinner (Riabov, Riabova 2014). De Sovjet- staat had immers gepoogd om gendergelijkheid te bekomen. Vrouwen werden aangemoedigd om buitenshuis te gaan werken, wat het traditionele familieleven verstoorde: vruchtbaarheid daalde en het aantal echtscheidingen steeg. Tegen het einde van de Sovjet- periode werd gendergelijkheid dan ook als een belangrijke oorzaak van de Russische crisis gepercipieerd. Gorbatsjov reageerde hierop door de traditionele rol van vrouwen als moeders en mannen als broodwinners te benadrukken (Rivkin- Fish, Hartblay 2014). De meeste mannen waren echter niet in staat om die rol van broodwinner te vervullen, aangezien een vrouwelijk inkomen absoluut noodzakelijk was in de toenmalige Russische context van economische crisis en chaos. Dat Russische mannen niet konden voldoen aan het vooropgestelde ideaal, werd in Riabovs termen beschouwd als een "*demasculinization*" van de natie en de staat in haar geheel (Riabov, Riabova 2014) (zie intra, p. 33).

1.2.3) DE POST- SOVJET- PERIODE

Gorbatsjovs beleid van economische hervorming en openheid, zette een onomkeerbaar proces op gang dat leidde tot de val van de Sovjet- Unie. Boris Jeltsin werd de eerste president (1991 – 1999) van de Russische Federatie. In 1993 werd homoseksualiteit opnieuw gelegaliseerd onder druk van de Europese Unie. Rusland wilde immers lid worden van de Europese Raad. Tot 1999 werd homoseksualiteit wettelijk wel nog als psychiatrische aandoening beschouwd. Het idee was dat Rusland, nu het niet meer communistisch was, richting het westerse model van democratie zou evolueren. Maar het was net onder Jeltsins presidentschap dat dat concept een zeer negatieve bijklank kreeg. Rusland werd immers nog steeds geconfronteerd met economische achteruitgang. Jeltsins beleid werd gekenmerkt door oligarchie en corruptie, wat de Russische bevolking steeds meer deed verlangen naar een sterke leidersfiguur (Essig 2014; Rivkin- Fish, Hartblay 2014; Holley 2015; De Kerf 2015; Gulevich e.a. 2017; Stracansky 2018).

President Jeltsins opvolger, Vladimir Putin (2000 – 2008; 2012 – heden),¹ slaagde erin om het land uit chaos en economische crisis te loodsen, wat hem veel populariteit opleverde bij de bevolking

¹ In Rusland kan iemand maximaal twee termijnen van vier jaar ononderbroken president zijn. Na twee ambtstermijn als president, werd Putin in 2008 premier onder president Dmitry Medvedev (2008 – 2012), om daarna opnieuw twee keer opeenvolgend (in 2012 en 2018) tot president verkozen te worden.

(De Kerf 2015). Na het Sovjet- tijdperk kreeg staatsinterventie in het familielevens opnieuw meer steun onder de Russische bevolking, omdat gendergelijkheid geassocieerd werd met het Sovjet-verleden en dus een negatieve connotatie had gekregen (Rivkin- Fish, Hartblay 2014). Putin voert een actief beleid om vruchtbaarheid te doen stijgen en traditionele familiewaarden te promoten. Het is in dit kader dat de zogenaamde anti- homo- propagandawetgeving moet worden gezien (Rivkin- Fish, Hartblay 2014) (zie intra, p. 24 – 28).

1.2.4) LGBTIQ- IDENTITEIT EN ACTIVISME

Het voorgaande toont aan dat de Russische geschiedenis van seksualiteit compleet verschillend is van die van het westen. Op het einde van de 19de eeuw stelden westerse seksuologen immers dat homoseksualiteit aangeboren is en dat homoseksuelen een “*species*” uitmaken, een “soort” (Terry 1999; Tamagne 2007; Mottier 2016). Dit idee was en is veel minder gangbaar in de Russische samenleving. Het Sovjet- tijdperk werd bovendien gekenmerkt door een ideologie die het individuele onderschikte aan het collectieve. Dit resulteerde in een sterke scheiding tussen de private en publieke sfeer in de Russische samenleving. Identiteitspolitiek kon zich in Rusland dan ook veel minder ontwikkelen, wat belangrijke gevolgen had voor de ontwikkeling van activisme (Rivkin- Fish, Hartblay 2014; Baer 2016; Buyantueva 2018).

In haar werk “*Queer in Russia: a story of sex, self and the other*” (1999), stelt Laurie Essig dat men in Rusland niet bekend is met de notie van een “*gay or lesbian person*”, en dat dit impliceert dat de Russische context een bevrijdend alternatief vormt voor de rigide “*gay-*” en “*straight-*” identiteiten die in het westen gangbaar zijn (Essig 1999; 2014). Maar andere auteurs, waaronder Dan Healy en Brian James Baer, stellen dat er altijd al een LGBTIQ -subcultuur en - identiteit heeft bestaan in Rusland (Healy 2002; Baer 2016). Die cultuur en identiteit zijn echter niet zichtbaar, omdat Rusland gekenmerkt wordt door een strikte scheiding tussen privaat en publiek. Heel wat Russische LGBTIQ’s kennen dan ook het concept van “*coming out*” niet en vinden het niet nodig om publiekelijk als LGBTIQ aanzien te worden. Minderheidsidentiteiten worden ondergeschikt aan de universele, Russische, nationale identiteit. Dit is dan ook de reden voor het ontbreken van een LGBTIQ- identiteitspolitiek (Rivkin- Fish, Hartblay 2014; Baer 2016).

De activistische LGBTIQ- beweging in Rusland kwam maar traag op gang. Daarenboven zorgde het verbod op homoseksualiteit tijdens de Sovjet- periode ervoor dat LGBTIQ- netwerken erg gesloten waren en uitsluitend informeel bestonden. Het perestroika- en glasnost- beleid van Gorbatsjov in het begin van de jaren 1990, bood mogelijkheden voor de ontwikkeling van een LGBTIQ- gemeenschap. Door het beleid van toenemende openheid, kwam de Russische bevolking ook

meer in contact met internationale popcultuur en media. De publieke opinie begon daardoor iets gunstiger te staan tegenover niet-heteroseksualiteit (Underwood 2011; Buyantueva 2018). Geleidelijk aan sijpelden westerse noties van LGBTIQ-activisten door in Rusland, waardoor activisten ook gebruik begonnen maken van de notie dat homoseksualiteit iets natuurlijk is, dat men als homoseksueel geboren wordt (Wilkinson 2014). Maar na de korte periode van meer seksuele openheid na de val van de Sovjet-Unie, kende LGBTIQ-activisme al snel een neergang op het einde van de jaren 1990 en het begin van de jaren 2000. Rusland had te kampen met economische crisis en interne conflicten. In het algemeen was er een zeer zwakke ontwikkeling van de Russische *civil society* (Underwood 2011; Buyantueva 2018).

Pas in 2005 kwam de LGBTIQ-activistische beweging opnieuw openlijk op. Op 28 juli 2005 kondigde de leider van de nieuwe LGBT-organisatie "GayRussia.ru" aan dat hij toestemming zou vragen aan de burgemeester van Moskou om een Gay Pride Parade te organiseren in het jaar daarop. Moskou's burgemeester en heel wat andere politieke en religieuze leiders reageerden echter afwijzend en ronduit vijandig. Het ging immers om een publieke en politieke mars. De organisatoren van de Parade trokken immers actief nationale en internationale media-aandacht aan. De zichtbaarheid van de Parade kaderde in een politieke strategie van de LGBTIQ-activisten om steun te mobiliseren. Dit was een fundamenteel verschil met de LGBT-festivals die op het einde van de jaren '90 in Moskou werden georganiseerd en voornamelijk een cultureel en recreatief doel hadden (Stella 2013). De discussies rond de organisatie van de eerste Russische Gay Pride in Moskou in 2006, tonen bovendien de sterke interne verdeeldheid van Russische LGBTIQ's aan. Sommige LGBTIQ's vonden dat publieke acties contraproductief zijn en net meer intolerantie bij de Russische bevolking veroorzaakt, en meenden dat vrijheid van samenkomst niet het belangrijkste streefdoel van de beweging zou moeten zijn. Anderen wilden net wel openlijk uitkomen voor hun seksuele oriëntatie en spiegelden zich meer aan westerse noties van LGBTIQ-activisme (Underwood 2011). Ondanks het verbod van de burgemeester van Moskou, ging de eerste Russische Gay Pride Parade door op 27 mei 2006. Deze ging gepaard met tegenbetogingen van religieuze en nationalistische groepen, en eindigde in een uitbarsting van geweld. Daarom beslisten de organisatoren om vanaf dan de Gay Pride op een geheime locatie te organiseren, om geweld te voorkomen (Underwood 2011; Stella 2013; Wilkinson 2014).

De anti-homo-propaganda-wetgeving die vandaag van kracht is, heeft LGBTIQ-activisme quasi onmogelijk gemaakt. Daarenboven zijn nog andere wetten ingevoerd die activisme in het algemeen zwaar treffen (zie *intra*, p. 26). Dat de Russische overheid onafhankelijk activisme de kop wilt indrukken, moet deels gezien worden als een gevolg van de gebeurtenissen die volgden

op de Russische parlementaire verkiezingen van 2011. Die gingen immers samen met zware aantijgingen van fraude, waardoor een van de grootste straatprotesten van het post- Sovjet-tijdperk plaatsvond. Deze ervaring leidde ertoe dat politieke autoriteiten steeds meer angst begonnen te koesteren voor een sterke, onafhankelijke Russische *civil society* (Buyantueva 2018).

Om het verbieden van Parades en de invoering van anti- homo- propaganda- wetgeving te legitimeren, grijpen de Russische autoriteiten steeds naar het discours van traditionele waarden en benadrukken ze mannelijkheid als een positieve eigenschap (zie intra, p.33). Daarom beginnen heel wat activisten datzelfde discours te hanteren voor hun eigen doeleinden. Zo promoten ze bijvoorbeeld het beeld van de “*good gay*” die zich in een stabiele, monogame relatie bevindt en “normaal” is; en zetten dit af tegen het daaraan tegenovergestelde beeld van de “*bad gay*” (Wilkinson 2014, 373). Op deze manier ondermijnen activisten zelf het concept van LGBTIQ-rechten (Riabov, Riabova 2014; Wilkinson 2014). Dit is echter een tendens die zich ook in Europees en Noord- Amerikaans LGBTIQ- activisme en de publieke opinie in het algemeen manifesteert. Opvattingen over het homohuwelijk worden immers vaak gemotiveerd door het idee dat homoseksuele relaties monogaam (moeten) zijn (Casey 2012). De Russische regionale en federale anti- homo- propaganda- wetten die werden ingevoerd tussen 2006 en 2013, zijn nefast voor de ontwikkeling van LGBTIQ- activisme. De wetgeving veroorzaakte een toename van discriminatie en geweld tegen LGBTIQ’s, waardoor velen passief politiek gedrag en non- activisme als de meest veilige strategie beschouwen (Buyantueva 2018).

2) DE RUSSISCHE ANTI- HOMO- PROPAGANDA- WETGEVING

2.1) CONTEXT EN OORSPRONG

Volgens de Russische Grondwet is Rusland een democratische staat waar veel waarde wordt gehecht aan mensenrechten en -vrijheden (Underwood 2011). Toch ondertekent President Putin op 29 juni 2013 een nieuwe wet die internationaal bekendheid zal krijgen als de “anti- homo- propaganda- wet” (of kortweg anti- homo- wet). Na verschillende initiatieven op regionaal vlak tussen 2006 en 2012, is er vanaf dan een federale wet die “propaganda” van “niet- traditionele relaties” aan minderjarigen verbiedt (Rivkin- Fish, Hartblay 2014; De Kerf 2015). Zowel de regionale als federale anti- homo- propaganda- wetgeving vormen inbreuken op het internationaal mensenrecht (Engle 2013).

De Russische anti- homo- wetgeving kadert in een bredere tendens waarbij LGBTIQ- wetgeving geïnstrumentaliseerd wordt als een strategie voor politieke doeleinden. Zo stelde de *Anti- Homosexuality Act* in Oeganda homoseksualiteit strafbaar in 2014, en werd er in India een gelijkaardige wet ingevoerd in 2013. Holley’s comparatieve studie van anti- LGBT- wetgeving in Rusland, Oeganda, Nigeria en India, concludeerde dat zulke wetgeving gebruikt wordt door dictatoriale regimes om steun te krijgen, om nationalistische gevoelens op te wekken bij de bevolking, en om zich af te zetten tegen het westen of tegen een onderdrukkende macht van buitenaf. De vier onderzochte landen hebben elk negatieve relaties met het westen en staan onder grote invloed van religie (Holley 2015). De Europese Unie en enkele instellingen van de Verenigde Naties zetten zich al jaren in voor de vooruitgang van LGBTIQ- rechten wereldwijd. In 2012 hield de EU een conferentie over de status van LGBTIQ- rechten in lidstaten, en poneerde de Europese Commissie dat landen die LGBTIQ- burgers vervolgen, geen lid kunnen worden van de EU. De *Human Rights Council* van de VN heeft meerdere malen haar engagement geuit om discriminatie van LGBTIQ’s tegen te gaan. Toch is het belangrijk om hier te benadrukken dat, net als *anti- LGBTIQ- wetgeving*, ook het *toekennen van rechten aan LGBTIQ’s* vaak een instrument is voor politieke doeleinden. De expliciete veroordeling van LGBTIQ- discriminatie door internationale instellingen, zorgt ervoor dat heel wat landen deze minderheidsgroep enkel en alleen rechten toekennen om veroordeling door de internationale gemeenschap te vermijden, om goede relaties met westerse landen en internationale organisaties te bekomen en om zich te onderscheiden van onder andere Rusland (Holley 2015). Daarenboven worden LGBTIQ- rechten vaak gebruikt als maatstaf om het democratie- gehalte van een land te “meten”. Het artikel

“Homophobia as a litmus test of Russian democracy” van Igor Kon is hier een mooie illustratie van (Kon 2009).

De veelbesproken Russische federale anti- homo- propaganda- wetgeving heeft haar oorsprong in regionale wetgeving. Deze werd ingevoerd onder invloed van conservatieve krachten waaronder nationalistische politici, extreemrechtse nationalistische groepen, pro- familieorganisaties en pseudo- onderzoekscentra (Sozayev 2013). Tussen 2006 en 2013 werden in verschillende regio's, waaronder Ryazan (2006) (in het westen van Rusland), Sint- Petersburg (2011) en Novosibirsk (2012) (in het zuiden van Rusland), wetten goedgekeurd die elk, ondanks verschillen in formulering, het propageren van niet- heteroseksuele relaties strafbaar stelden. In het geval van Sint- Petersburg kwam de wet erg onverwacht, omdat deze stad als de meest LGBTIQ- vriendelijke en meest westerse van Rusland werd beschouwd, en er een zeer actieve LGBTIQ- gemeenschap aanwezig is. De invoering van anti- propaganda- wetgeving in deze stad leidde dan ook voor het eerst tot grote internationale belangstelling voor, en verontwaardiging over, de situatie van LGBTIQ's in Rusland (Wilkinson 2013; De Kerf 2015; Holley 2015; Stella, Nartova 2015). Vooraleer anti- homo- propaganda- wetgeving op federaal vlak werd ingevoerd in 2013, waren er al drie gelijkaardige wetsvoorstellen in het federaal parlement tussen 2003 en 2006. De wetsvoorstellen waren telkens het initiatief van conservatief parlementslid Alexander Chuev. Zijn voorstellen werden echter steeds afgewezen door het Hooggerechtshof, dat verklaarde dat de voorstellen niet in overeenstemming zijn met de Grondwet en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. De Russische eerste minister ad interim verklaarde daarenboven dat het onmogelijk is om het propageren van homoseksualiteit strafbaar te stellen omdat homoseksualiteit zelf geen misdrijf is. Ten slotte werd er gewezen op de juridisch- technische fouten die het voorstel bevatte (Human Rights First 2013; De Kerf 2015). In 2012 kwam er opnieuw een voorstel voor de invoering van anti- propaganda- wetgeving op nationaal vlak, maar deze keer vanwege het parlement van Novosibirsk, waar in datzelfde jaar een regionale anti- homo- propaganda- wet werd ingevoerd. In juni van het jaar daarop werd het voorstel door het federaal parlement aangenomen. Nadat ook de Federatieraad haar fiat gaf, werd de wetgeving in juni 2013 ondertekend door president Putin (Stella, Nartova 2015; De Kerf 2015). In september 2013 werd een wetsvoorstel ingediend waardoor LGBT- ouders het hoederecht over hun kinderen zouden verliezen. Het voorstel kwam van een conservatief en extreemrechts parlementslid van *United Russia*, Alexei Zhuravlyov. In zijn voorstel citeert hij uit een controversiële studie die werd uitgevoerd door de conservatieve Noord- Amerikaans professor Mark Regnerus. Zijn studie over niet- heteroseksueel ouderschap stelt dat volwassen kinderen van lesbische moeders een lager inkomen en een slechtere gezondheid zouden hebben dan zij die door heteroseksuele ouders zijn opgevoed (The Huggington Post 2013).

Midden oktober van dat jaar werd echter bekend gemaakt dat Zhuravlyov het wetsvoorstel had teruggetrokken. Zijn woordvoerder stelde dat hij zijn mening niet had herzien en hij het voorstel later opnieuw zou indienen. Tot heden is dat (nog?) niet gebeurd (Global Equality s.d.; The Huffington Post 2013). In 2014 werd een wet ingevoerd die de internationale adoptie van Russische kinderen door koppels of alleenstaanden uit landen waar het homohuwelijk legaal is, verbiedt. (Gulevich e.a. 2017; Stracansky 2018).

2.2) INHOUD

De term “anti- homo- propaganda- wetgeving” verwijst naar een amendering van de federale wet “*on the Protection of Children from Information that is Harmful to their Health and Development*”, de federale wet “*On basic guarantees for the rights of the child in the Russian Federation*” en de “*Code on Administrative offences*”. Bijgevolg werd aan de “*Code of the Russian Federation on Administrative Offenses*”, een artikel toegevoegd (De Kerf 2015). Artikel 6.21 stelt het volgende: “*Propaganda of non-traditional sexual relations among minors expressed in distribution of information that is aimed at the formation among minors of non-traditional sexual attitudes, attractiveness of nontraditional sexual relations, misperceptions of the social equivalence of traditional and non-traditional sexual relations, or enforcing information about non-traditional sexual relations that evokes interest to such relations, if these actions do not constitute a criminal offence*” (Code of the Russian Federation on Administrative Offenses, Art. 6.21)². Wie deze wetgeving overtreedt, wordt bestraft met een boete of een gevangenisstraf, afhankelijk van de nationaliteit, de “aard” (individu, ambtenaar, organisatie) en het medium (zwaardere straf bij gebruik van telecommunicatie en internet) van de overtreder (Code of the Russian Federation on Administrative Offenses, Art. 6.21; Amnesty International 2013; De Kerf 2015).

De wet verwijst niet letterlijk naar homoseksuele of lesbische relaties, maar naar “*non- traditional sexual relations.*” Sinds de jaren 1990 verwijst men in Rusland immers naar niet- heteroseksualiteit met de term “*non- traditional sexual orientation.*” Dit woordgebruik versterkt de dichotomie tussen “normaliteit” en “abnormaliteit”; met andere woorden tussen heteroseksuele relaties die traditioneel en dus normaal zijn, en homoseksuele relaties die niet- traditioneel en dus abnormaal zijn (Stella, Nartova 2015). Wat de term “*propaganda*” precies inhoudt, wordt nogal vaag geformuleerd in de wet. In de praktijk verbiedt de anti- homo- propaganda- wetgeving “*elke openbare representatie van niet- traditionele seksuele relaties die niet expliciet negatief kunnen*

²<http://policehumanrightsresources.org/wp-content/uploads/2016/08/Federal-Law-on-Introducing-Amendments-to-the-Code-of-Administrative-Offences.pdf>;
[http://asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/\(Spravka\)?OpenAgent&RN=44554-6&02](http://asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/(Spravka)?OpenAgent&RN=44554-6&02)

worden beschouwd” (Wilkinson 2014, 366). De wetgeving is voornamelijk gericht tegen vrijheid van samenkomst, expressie en pers. Hoewel homoseksualiteit in Rusland geen misdad is, worden bepaalde rechten en vrijheden voor LGBTIQ’s dus niet gegarandeerd. De anti- propaganda-wetgeving doelt erop om een stilzwijgen te creëren en dus eigenlijk het bestaan van LGBTIQ’s in Rusland te ontkennen (Engle 2013; Wilkinson 2014; Holley 2015). De vage formulering van wat “propaganda” is, maakt echter wel dat de implementatie van de wet verschilt naargelang de regio (Wilkinson 2014). Bovenop de anti- homo- propaganda- wetgeving, werden nog andere wetten aangenomen die die stilte rondom LGBTIQ’s verder bevorderen en activisme tegengaan. Zo zijn vzw’s die buitenlandse financiering ontvangen en politiek actief zijn, nu verplicht om zich te registreren als “*foreign agents*”; de straffen die verbonden zijn aan het voeren van protesten, werden verzaamd; en organisaties die de “staatsveiligheid, publieke orde en gezondheid” bedreigen, worden geweerd. De Russische autoriteiten zijn met andere woorden in staat om LGBTIQ- organisaties te sluiten of hun fondsen te blokkeren, wat ook maakt dat minder personen bereid zijn om aan activisme te doen (Buyantueva 2018). De gevolgen van de anti- propaganda-wetgeving zijn dus duidelijk merkbaar, onder andere bij Russische jongeren die het nu nog moeilijker krijgen om “uit de kast te komen”. De stigmatisering en het geweld tegen LGBTIQ’s is toegenomen. Homofobe organisaties zoals het internationaal beruchte “*Occupy Pedophilia*” vinden in de wetgeving een legitimatie voor hun gewelddaden tegen al wie er nog maar van verdacht wordt niet- heteroseksueel te zijn (De Kerf 2015).

2.3) FUNCTIE EN LEGITIMERING

De anti- homo- propaganda- wetgeving werd ingevoerd tijdens de aanloop naar de Olympische Winterspelen in Sotsji, een Russische stad gelegen aan de Zwarte Zee en dichtbij de grens met Georgië, die plaatsvonden in februari 2014. Er was dan ook erg veel internationale belangstelling voor de wetgeving. De mainstream westerse media *frameden* deze als het ultieme bewijs van Ruslands antidemocratisch gedrag (Rivkin- Fish, Hartblay 2014; De Kerf 2015). Het is echter belangrijk om hier te benadrukken dat het westen een compleet andere perceptie heeft van LGBTIQ- rechten dan Rusland. In het westen hanteert men immers een “*minority model of justice*”, wat verwijst naar een “*basic assumption that citizens have an obligation and right to lobby for equal opportunity and inclusion*” (Rivkin- Fish, Hartblay 2014, 98). Dit model gaat ervan uit dat minderheidsgroepen een bijzondere, kwetsbare positie hebben in de samenleving, gebaseerd op discriminatie, waardoor hun mogelijkheid om ten volle in de samenleving te participeren beperkt is. Het zijn dan ook voornamelijk (west-) Europese instellingen die kritiek uiten op Ruslands beleid inzake LGBTIQ- aangelegenheden (Holley 2015). Het idee van een “*minority model of justice*” is

echter onbestaande in Rusland, omdat hier quasi iedereen kwetsbaar is op vlak van juridische en politieke rechten, en men dus vindt dat de strijd voor minderhedenrechten “nog niet aan de orde” is (Rivkin- Fish, Hartblay 2014). Daarenboven moet dit ook gekaderd worden in de erfenis van het Sovjet- tijdperk, waar de communistische ideologie het individuele ondergeschikt achtte aan het collectieve (Underwood 2011, Essig 2014, De Kerf 2015, Gulevich e.a. 2017). In Rusland bestaat zowel bij de overheid als een groot deel van de bevolking de consensus dat de rechten en waarden van de *meerderheid* beschermd moeten worden tegen druk van de minderheid (Buyantueva 2018). Gelijkaardige tendensen van beknotting van LGBTIQ- rechten zien we bovendien in andere, Oost-Europese, postcommunistische landen als Letland, Litouwen, Servië, Hongarije en Roemenië, wat wijst op de bijzondere erfenis die het Sovjet- verleden heeft achtergelaten met betrekking tot attitudes tegenover minderheden (Schwartz 2005; Waitt 2005; Graff 2006; Gruszczynska 2009; O’Dwyer, Schwartz 2009; Renkin 2009; Woodcock 2009; Davydov 2010; Holzacker 2010; Mole 2011; Stakic 2011; Kahlina 2015).

Leden van de Russische politieke elite rechtvaardigden de invoering van de anti- homo-propaganda- wetgeving op uiteenlopende wijzen. Zo hanteerde men onder andere het motief van de bescherming van “religieuze vrijheid van de Russische Orthodoxe Kerk” (Holley 2015). President Putin verwierp de internationale aantijgingen die stellen dat de wetgeving discriminerend is, door te benadrukken dat homoseksualiteit *an sich* niet strafbaar wordt gesteld en de wet enkel betrekking heeft op het verspreiden van specifieke informatie (De Kerf 2015). Of zoals Wilkinson het argument van Putin formuleert: “*the sin, not the sinner is being regulated*” (Wilkinson 2014, 370). Wat echter centraal staat in de legitimatie van de wetgeving, is dat ze doelt op de bescherming van minderjarigen, zij die de toekomst van de Russische natie vertegenwoordigen. Sinds het ineensstorten van de Sovjet- Unie, maken leden van de Russische politieke elite zich zorgen om de dalende geboortecijfers en de implicaties daarvan voor het voortbestaan van de etnische Russische natie (zie intra, p. 30). Om de geboortecijfers te doen stijgen, voerde Putin een specifiek beleid in om traditionele (familie)waarden te promoten onder de bevolking, bijgestaan door de Russische Orthodoxe Kerk. Het veroordelen van niet-procreatieve seks en bijgevolg dus ook homoseksualiteit, kadert hierin. Homoseksualiteit wordt gepercipieerd als iets dat afkomstig is uit het westen en dat iedereen kan “overkomen” door eraan blootgesteld te worden. In die zin moet homoseksualiteit dus verdwijnen om de traditionele familie te beschermen en het voortbestaan van de natie te garanderen. Rusland wilt zich ook op internationaal vlak profileren als dé verdediger van traditionele waarden. Op die manier zet Rusland zich ook af tegen Europa en het westen in het algemeen (Essig 2014; Wilkinson 2014; De Kerf 2015, Holley 2015; Stella, Nartova 2015; Buyantueva 2018) (zie intra, p. 36-39).

3) DE PLAATS VAN ANTI- LGBTIQ- POLITIEK EN RETORIEK IN HET RUSSISCHE NATIONALISME

3.1) RUSSISCH NATIONALISME EN HOMOFOBIE

Negatieve attitudes tegenover seksuele minderheden vinden hun oorsprong in het Russisch nationalisme en het idee van de natie. Dit is trouwens iets waar niet enkel Rusland, maar ook heel wat andere landen in Centraal- en Oost- Europa door gekenmerkt worden. Het idee dat centraal staat in de houding tegenover homoseksualiteit, is dat LGBTIQ's een bedreiging zijn voor het voortbestaan van de natie en diens normen en waarden. *“Given their emphasis on a shared bloodline and common descent, ethnic nations are more likely to have a patriarchal gender order and absolute rules on sexuality”* (Mole 2016, 103).

Opnieuw is de erfenis van het communisme zeer belangrijk om te begrijpen waarom nationalisme zo'n belangrijke rol speelt in het Rusland van vandaag. Hoewel de communistische ideologie van het Sovjet- tijdperk zeer sterk anti-nationalistisch was, waren er toen toch al stimulansen voor nationalisme, onder andere de invoering van een officiële etniciteit voor elke inwoner van de USSR. Na de val van het communisme, leefde nationalisme sterk op in de post- Sovjetstaten. Het voormalige Sovjet- rijk had te kampen met economische en politieke crisissen, en de erfenis van het communisme impliceerde dat er geen ideologische of organisatorische patronen beschikbaar waren voor de bevolking om een houvast te bieden. Tijdens het communisme waren partijen, vakbonden of andere organisaties immers verboden, waardoor de enige collectiviteit en band tussen mensen gevonden kon worden in de natie zelf. Individuen die het machtsvacuüm dat de Sovjet- Unie had achtergelaten, wilden vullen, maakten hier handig gebruik van. Door te refereren aan etniciteit en een gedeelde geschiedenis, probeerden zij solidariteit onder de bevolking te creëren en hun eigen machtsclaims te legitimeren. Dit is dus ook de situatie waarin Rusland zich bevond na de val van de Sovjet- Unie (Mole 2016, 103).

Onder President Putin worden nationalistische gevoelens naar ongekeende hoogten getild door zijn discours van een groot Russisch nationalisme, in alliantie met de Orthodoxe religie (Engle 2013; Buyantueva 2018).

3.2) TRADITIONELE WAARDEN ALS MOTOR VOOR HET VOORTBESTAAN VAN DE NATIE

3.2.1) DE DEMOGRAFISCHE CRISIS

Sinds zijn aantreden refereert president Putin vaak aan de zogenaamde Russische demografische crisis. Tussen 1993 en 2007 daalde het bevolkingsaantal van Rusland van 148.5 miljoen naar 142 miljoen, door hoge mortaliteit- en lage nataliteitscijfers (Stella, Nartova 2015). Putin's angst over dalende bevolkingscijfers en zijn discours hierrond, is wat Nira- Yuval Davis het "*people as power*"-discours noemt (Yuval- Davis 1997, 29). Volgens Putin is de toekomst van de natie afhankelijk van een voortdurende groei van de bevolking, die hij als een "bron van collectieve rijkdom en macht" beschouwt (Stella, Nartova 2015). Homoseksualiteit wordt geacht een uiting te zijn van de achteruitgang van morele waarden, en in die zin is de bescherming van rechten van seksuele minderheden tegengesteld aan het nationaal belang. Om de demografische crisis tegen te gaan, promoot het demografische beleid van de Russische overheid moederschap en de kernfamilie, en veroordeelt het niet- reproductieve seks (Stella 2013; Stella, Nartova 2015; Mole 2016).

De basis van de etnische natie en haar voortbestaan, hangt immers af van de patriarchale kernfamilie. Die patriarchale kernfamilie wordt bepaald door een strikte opdeling in de rollen van mannen en vrouwen, en gaat gepaard met een scheiding van de publieke en private sfeer. Mannen zijn beslissers en verdedigers. Vrouwen zijn moeders, en hun belangrijkste taak is om kinderen voort te brengen en op te voeden. De Russische overheid propageert de zogenaamde traditionele familiewaarden, waarvan het huwelijk een zeer belangrijke component is. Het huwelijk heeft immers als doel om kinderen voort te brengen. Om de rol van vrouwen als moeders te versterken, werd onder andere de vrije toegang tot abortus beperkt (Stella, Nartova 2015; Mole 2016). Vrouwen worden dus beschouwd als "*reproducers of the nation*" (Yuval- Davis 1997, 37). Het bestaan van het patriarchale kerngezin garandeert het voortbestaan van de natie. Omdat enkel de unie tussen een man en een vrouw kinderen kan voortbrengen, vertegenwoordigen LGBTIQ's een abnormaliteit. Ze verstoren de patriarchale genderorde en brengen het voortbestaan van de etnische natie in gevaar (Engle 2013; Essig 2014; Mole 2016). "*As a result, homosexuality and nationality in some parts of Central and Eastern Europe are seen as not just conflicting but mutually exclusive*" (Mole 2016, 110). De Russische politieke elite construeert LGBTIQ's als de vijand van de natie en wekt op die manier homofobie op bij de bevolking (Essig 2014; Buyantueva 2018). Het is in deze context dat we de anti- homo- propaganda- wetgeving moeten plaatsen. Deze wordt immers gelegitimeerd onder het mom van de "bescherming van de jeugd tegen homoseksualiteit" (Engle 2013).

3.2.2) RUSSISCHE TRADITIONELE WAARDEN

Het promoten van het patriarchale kerngezin is een onderdeel van de bredere strategie van de Russische overheid om de zogenaamde “traditionele waarden” te promoten, die geacht worden de basis te vormen voor de identiteit van de Russische natie (Gulevich e.a. 2017; Stracansky 2018). De ontwikkeling van dit concept ging samen met de opkomst van de anti- homo- propaganda-wetgeving (Buyantueva 2018). Door de ineenstorting van de Sovjet- Unie, moesten nationale politici op zoek gaan naar een nieuwe “speciale missie” voor Rusland, en die vonden ze door zich op te werpen als verdediger van traditionele waarden. Aan de hand van dit zeer vage concept worden externe (het westen) en interne (homoseksuelen) vijanden geïdentificeerd. De verdediging van traditionele waarden wordt zo een instrument voor politici om steun bij de bevolking te genereren en de aandacht af te leiden van interne problemen (Mole 2016). United Russia, de politieke partij van president Putin, werpt zich immers op als de partij van “*nationale reconciliatie*” (Stella, Nartova 2015, 34).

Waar het concept “traditionele waarden” precies voor staat, is erg vaag. In zijn werk “*Neotraditionalisme en LHBT- rechten in het Russische buitenlands beleid*” (2016) leent Tim Christiaens de term “*neotraditionalisme*” van Richard Sakwa om dit te duiden (Sakwa 2015). De term “*neotraditionalisme*” verwijst niet naar een specifieke tijdsperiode in het Russische verleden, maar is een verzameling van verschillende ideeën en waarden die geacht worden uit het Russische verleden te stammen (Christiaens 2016). Het begrip traditionele waarden moet dus gezien worden als een overkoepeling een heleboel zaken, waaronder het afwijzen van niet- heteroseksualiteit, van (westers) liberalisme en van (westers) individualisme; en het promoten van het patriarchale kerngezin en moraliteit. Het is een concept dat voornamelijk als doel heeft om de uniciteit van de Russische traditionele cultuur te benadrukken en af te zetten tegen alles wat geacht wordt typerend te zijn voor de moderne westerse cultuur. Voor de Russische overheid is de verdediging van traditionele waarden, met als onderdeel daarvan het bewaren van het patriarchale kerngezin, de motor voor het voortbestaan van de natie en de collectieve identiteit. Wat als een traditionele waarde wordt beschouwd, wordt voornamelijk bepaald door de Russische Orthodoxe Kerk, wiens rol hieronder uitgebreider wordt besproken (Christiaens 2016; Mole 2016; Buyantueva 2018) (zie intra, p. 34-35; 38-39).

Valery Sozayev ziet de promotie van traditionele waarden als een onderdeel van “*traditionalist revanchism*”, dat het gevolg is van een “*culture war*” tussen conservatieve traditionalisten en liberale progressieven. In die “*war*” staan onder andere debatten rondom de rechten van seksuele minderheden, abortus, de scheiding van kerk en staat, en seksuele voorlichting op school centraal.

De twee essentiële componenten van *traditionalist revanchism* zijn “traditionele waarden” en “familiewaarden”. Volgens Sozayev bevatten traditionele waarden met betrekking tot seksualiteit en gender onder andere: “*gender binarism, monogamy, unambiguous assignment of male and female social roles, the denial of reproductive rights (including the right to have an abortion), the denial of the right to sexual orientation and gender identity, the promotion of homophobia and transphobia, discrimination against all forms and types of relations which do not fit into a heteronormative frame*” (Sozayev 2013, 7). Sozayev definieert “familiewaarden” als “*political and social beliefs, according to which a nuclear family is an essential ethical and moral social unit*” (Sozayev 2013, 6-7). De ideologie van “*familialism*” promoot het patriarchale kerngezin en de waarden die daarmee verbonden zouden zijn, en die worden afgezet tegen alternatieve familiale composities zoals eenoudergezinnen en LGBTIQ- ouderschap. Het kerngezin wordt beschouwd als een “natuurlijke” en “normale familievorm” (Sozayev 2013).

Sozayev stelt dat Rusland zich vandaag in een situatie van “*traditional revanchism*” bevindt, aangezien conservatieve, traditionele krachten zeer zichtbaar zijn in het politieke discours en daarenboven zelf centrale politieke actoren worden die steun genieten van de Russische overheid. De Russische overheid neemt de boodschappen van traditionele krachten over. Sinds de vroege jaren 1990 hebben conservatieve krachten in Rusland geleidelijk aan meer zichtbaarheid en ondersteuning gekregen. Dit is zichtbaar in de opkomst van extreemrechtse nationalistische groepen, vanaf het einde van het Sovjet- tijdperk. Deze groepen refereren vaak aan ultraconservatieve versies van Orthodox Christendom, die onder andere gekenmerkt worden door extreem nationalisme, anti-semitisme, een anti- westerse houding, imperialisme en anti-globalisering. Naast de vele extreemrechtse nationalistische groepen, zijn ook pro-familie-organisaties en pseudo-onderzoekscentra actief. De belangrijkste conservatieve kracht is echter de Russische Orthodoxe Kerk, die hieronder uitvoeriger besproken zal worden (zie *intra*, p. 34-35; 38-39). Hoewel de verschillende conservatieve actoren intern verdeeld zijn, slagen ze er toch in om hun middelen samen te brengen en genieten ze veel politieke ondersteuning (Sozayev 2013). Daarenboven is de huidige wetgeving die de Russische *civil society* reguleert (zie ook *supra*, p. 27), zo geformuleerd dat organisaties die conservatisme propageren, op staatssteun kunnen rekenen. Dit past in de manier waarop president Putin de rol van *civil society* in zijn beleid invult, namelijk als een versterkende actor voor de nationale overheid en haar beleid (Buyantueva 2018). Er bestaat dus een wisselwerking tussen conservatieve middenveldorganisaties en de overheid, waarbij beiden elkaar beïnvloeden en ondersteunen (Sozayev 2013; Buyantueva 2018). De laatste twintig jaar heeft *traditionalist revanchism* vorm gekregen in Putins beleid, onder meer onder de invloed van zulke conservatieve middenveldorganisaties. Hun lobby- praktijken resulteerden in

allerlei beleidsmaatregelen, waaronder de introductie van religieus onderwijs in openbare scholen, het verbannen van seksuele voorlichting in scholen, de invoering van censuur die kritische kunst onmogelijk maakt, een verbod op Gay Prides in Moskou en Sint-Petersburg, de introductie van regionale anti-homo-propaganda-wetgeving, maatregelen om de reproductieve rechten van vrouwen te beknotten, en censuur op het internet (Sozayev 2013).

Het ideaal van mannelijkheid is een belangrijke component van de “traditionele waarden” die de Russische overheid en de Orthodoxe Kerk promoten. Het Sovjet-tijdperk wordt door heel wat Russen, waaronder ook president Putin, gezien als een periode van “*demasculinization*” van de natie en de staat (zie supra, p. 20). De traditionele genderorde werd toen immers verstoord, aangezien mannen hun traditionele rol van enige broodwinner verloren. Een terugkeer naar genderessentialisme, die vanaf de periode van perestrojka gepromoot werd, was echter niet evident. Veel huishoudens hadden immers nood aan zowel een mannelijk als een vrouwelijk inkomen. Mannen konden het vooropgestelde ideaal dus niet verwezenlijken. Het beleid van president Putin moet dan ook gekaderd worden als een poging tot “*remasculinization*” van de Russische natie en staat (Zorgdrager 2013; Riabov, Riabova 2014; Rivkin- Fish, Hartblay 2014). Homoseksualiteit wordt in Rusland geassocieerd met aseksualiteit, passiviteit, zwakte en vrouwelijkheid, wat volledig tegenovergesteld is aan die “*remasculinization*”. Bovendien passen ook lesbische vrouwen niet in het genderessentialisme, aangezien zij als mannelijk en sterk worden gepercipieerd (Baer 2016; Mole 2016). Riabov stelt dat Putin op twee manieren een “*remasculinization*” probeert te bekomen. Ten eerste wordt de president gepromoot als een “echte man” ofwel een “*muzhik*”, gekenmerkt door sterkte en onafhankelijkheid, en tegenovergesteld aan vrouwelijkheid en homoseksualiteit. Ten tweede wordt het land in haar geheel gepromoot als zijnde mannelijk, waardoor de onafhankelijkheid en kracht van Rusland sterk benadrukt worden. Putin wilt bijvoorbeeld afhankelijkheid van buitenlandse hulp absoluut vermijden. Het logo van Putins politieke partij *United Russia* is een ijsbeer, die kracht representeert. Het benadrukken van de mannelijkheid van de Russische staat en natie, vereist uiteraard het bestaan van een “ontmannelijke Andere” waartegen de Russische identiteit kan worden afgezet. Intern wordt die “Andere” gerepresenteerd door zij die afwijken van de traditionele gendernormen: LGBTIQ’s (Riabov, Riabova 2014). Extern vertegenwoordigt het westen “*the most important Other for Russian identity*” (Riabov, Riabova 2014, 28). De Orthodoxe Kerk hanteert een gelijkaardig ideaal van mannelijkheid. Een man is iemand met zin voor verantwoordelijkheid, een goede huisvader, beschermer en broodwinner van het gezin. Dit ideaal wordt stevast afgezet tegen het “ontmannelijke” westen (Zorgdrager 2013) (zie intra, p. 37).

3.2.3) DE RUSSISCHE ORTHODOXE KERK

De Russische geschiedenis is sterk verweven met die van de Orthodoxe Kerk. Die laatste dient al duizend jaar als een symbool voor nationale uniciteit. Met andere woorden, er is al eeuwenlang een sterke link tussen het Orthodoxe geloof en de nationale identiteit van het Russische volk. De rol die de kerk vandaag speelt in het nationalistische discours van de Russische overheid, kwam dus niet uit het niets maar kent een lange voorgeschiedenis. In moeilijke tijden, bijvoorbeeld toen het huidige Russische gebied onderdeel werd van het Mongoolse Rijk, was de Orthodoxe Kerk een bron van steun voor het Russische volk. Het Orthodoxe geloof verleende een identiteits- en samenhangsgevoel, en gaf de Russische bevolking het gevoel dat ze anders waren van en superieur aan de onderdrukker (Ekenomtsev 2001).

De Russische Revolutie en het ontstaan van de Sovjet- Unie luidde een ongekende periode van onderdrukking van de Orthodoxe Kerk in. Duizenden religieuze gebouwen werden vernietigd, het kerkelijk onderwijssysteem werd met de grond gelijk gemaakt en er kwam een einde aan missionaris- en kerkelijk liefdadigheidswerk. Het doel van de Sovjet-staat was duidelijk, namelijk religie uit het leven van de burgers bannen (Ekenomtsev 2001; Holley 2015). Toch waren er in deze periode nationalistische religieuze dissidenten, die sterke anti-westerse gevoelens koesterden, voorstander waren van een autoritair politiek bestel, en in die zin dus niet strikt negatief stonden tegenover het toenmalige Russische regime. Deze nationalistische dissidenten vormden een belangrijke basis voor de Orthodoxe revival die vanaf de jaren 1990 werd ingezet (Stoeckl 2014).

Na de val van de Sovjet- Unie in 1991, waren heel wat dominante kerkelijke figuren niet gediend met de richting die de Russische staat dreigde uit te gaan. Liberale democratie en de erkenning van mensenrechten werden (en worden) door de Orthodoxe Kerk gezien als ideeën die door het westen aan Rusland worden opgelegd. Niet enkel clerici, maar ook nationalistische en conservatieve Russische intellectuelen wilden dat de Russische staat gedefinieerd zou worden in orthodoxe termen, en refereerden aan de periode van voor de mislukte communistische opstand van 1905, toen de Orthodoxe Kerk een geprivilegieerde status had en nauw gelieerd was aan de staat. Religieus nationalisme kreeg dus toenemende steun binnen de kerk na de val van de Sovjet-staat (Stoeckl 2014). De daaropvolgende jaren vergaarde de Russische Orthodoxe Kerk vrij snel een grote populariteit bij de bevolking. Rond het jaar 2010 identificeerde ongeveer 2/3 van de Russische bevolking zich als kerkganger (Holley 2015, 183). Het is echter belangrijk om te benadrukken dat de populariteit van de kerk onvoldoende is om de toename van anti- LGBTIQ-attitudes in Rusland te verklaren. De *alliantie* tussen de Orthodoxe Kerk en de Russische overheid

is wel zeer betekenisvol. De Orthodoxe Kerk is immers de voornaamste bron van de traditionele waarden die de Russische overheid vandaag promoot. Zowel het gezin als de kerk worden door Putin als de belangrijkste staatsinstituties opgevat (Zorgdrager 2013; Wilkinson 2013; 2014; Mole 2016; Buyantueva 2018).

Hoewel de Russische staat volgens de Grondwet seculier is, speelt Orthodoxie een zeer bijzonder rol in haar beleid. Het woord “symfonie” -dat afstamt van de Byzantijnse rechtsgeleerdheid- wordt sinds het jaar 2000 frequent gebruikt door kerkelijke vertegenwoordigers om de ideale relatie tussen kerk en staat te beschrijven. Volgens Per- Arne Bodin staat symfonie voor een samenwerking tussen beide, waarbij wederzijdse steun wordt verleend zonder de grenzen van het exclusieve domein van de andere te overtreden. De staat, enerzijds, creëert de juiste omstandigheden zodat de kerk spirituele ondersteuning aan het volk kan bieden. Haar taak is om door middel van wetten de mens te behoeden voor het kwaad. De staat draagt verantwoordelijkheid voor “*human affairs*”. De kerk, anderzijds, biedt spirituele ondersteuning en bidt voor de staat. Ze wordt geacht god dichterbij de mensen te brengen en is verantwoordelijk voor “*divine affairs*” (Bodin 2013, 223-224).

De Orthodoxe Kerk percipieert zich sinds 2010 expliciet als de bewaker van de Russische traditionele waarden, die ze als universeel beschouwt (Sozayev 2013; Buyantueva 2018). Uit Heleen Zorgdragers studie van het publieke discours van vertegenwoordigers van de Russische Orthodoxe Kerk, kunnen we afleiden dat de kerk gelijkaardige argumenten hanteert als de Russische overheid om homoseksualiteit te veroordelen. Zo verwijst de kerk naar de demografische crisis, morele soevereiniteit en de Russische uniciteit. Daarenboven wordt homoseksualiteit geacht een teken te zijn van de invloed van het liberale westen. Opnieuw is de negatieve attitude tegenover het westen dus een belangrijke factor om de Russische houding tegenover homoseksualiteit te begrijpen (Zorgdrager 2013; Christiaens 2016). Een zeer specifiek argument binnen de Orthodoxe kerk is dat homoseksualiteit een zonde is. Men gelooft dat één zondaar de hele gemeenschap kan besmetten, wat de uitroeiing van de Russische natie tot gevolg kan hebben. Het argument van de demografische crisis krijgt dus een zeer bijzondere betekenis binnen de Orthodoxe religie (Christiaens 2016, 51).

3.3) EEN WAARDENOORLOG MET HET WESTEN?

3.3.1) "COLD PEACE"

Vandaag is de verhouding tussen Rusland en "het westen" (West- Europa en de Verenigde Staten), op zijn zachtst uitgedrukt, gespannen. Deze situatie is echter pas ontstaan in het recente verleden. Rusland kende immers een periode van "Europeanisering" vanaf de 17de eeuw, die voortduurde tot de 20ste eeuwwisseling. De Russische elite nam steeds meer Europese waarden en standaarden over, wat ook de rest van de bevolking beïnvloedde. Die trend werd echter gebroken door de communistische revolutie van 1917. Pas op het einde van de jaren 1980 zou Rusland zich opnieuw geleidelijk aan openstellen voor westerse invloeden (Khudoley 2001).

Met de val van de Sovjet- Unie ging Koude Oorlog over in een periode van "*cold peace*", die tot vandaag voortduurt. Richard Sakwa verwijst met die term naar een onstabiele geopolitieke situatie waarbij er onterecht van wordt uitgegaan dat de fundamentele problemen in de internationale orde zijn opgelost, en die assumptie zelf de oorzaak wordt van een nieuw conflict (Sakwa 2012, 452). Na de Koude Oorlog hoopte Rusland dat het haar status van supermacht zou kunnen behouden. Het land werd echter getroffen door economische en politieke crises en de neoliberalisering van de jaren 1990 bezorgde de Russen een diepe teleurstelling in de westerse waarden (Khudoley 2001; Sakwa 2012).

De nieuwe internationale orde wordt gedomineerd door West- Europa en de Verenigde Staten, en de daarbij horende "westerse waarden". Enerzijds wilt Rusland een plaats in deze nieuwe orde. Dit manifesteert zich onder andere in de ondertekening van de *United Nations Universal Declaration of Human Rights* in 1948, wat voor Rusland de concretisering van de westerse waarden inhoudt; en Russisch lidmaatschap van de Europese Raad vanaf 1996. Anderzijds wilt Rusland haar eigen waarden, autonomie en belangen verdedigen. De universalisering van het internationaal recht en de prominente rol van de Verenigde Staten in de internationale politiek, maakt dat echter zeer moeilijk. Rusland meent dan ook dat de pluralistische wereldorde plaatsgemaakt heeft voor een unipolaire internationale orde, gedomineerd door het westen. De almacht van het westen zorgt ervoor dat de liberale democratie het te verkiezen model bij uitstek is geworden en dat de westerse waarden aan de rest van de wereld worden opgedrongen. Voor Rusland betekent echte soevereiniteit dat de staat onafhankelijk haar eigen binnenlands, buitenlands en militair beleid kan bepalen. Rusland beschouwt zichzelf dan ook als een van de enige echte soevereine landen in de wereld (Sakwa 2012).

Rusland is er dus van overtuigd dat het de intentie is van het westen om een unipolaire wereld te creëren, waarin niets dan westersgezinde landen en westerse waarden bestaan. Het westen zou Rusland willen reduceren tot een “aanhangsel”, dat enkel goed is om primaire goederen te produceren en uit te buiten. Het ultieme doel van het westen is om Rusland te destabiliseren en te ondermijnen, zo argumenteert men (Sakwa 2012; Christiaens 2016). In de literatuur wordt dit “*conspiracism*” genoemd. De Russische staat en bevolking verklaart nationale problemen aan de hand van samenzweringstheorieën (Sakwa 2012). Een theorie die hierin kadert, is dat homoseksuelen “buitenlandse agenten” zouden zijn die de Russische demografische crisis in de hand werken en de ondergang van Rusland als doel hebben. Ook mensenrechtenorganisaties en westerse ngo’s worden hiervan verdacht. Met andere woorden, het land gelooft in een “*Westers project om Rusland te ondermijnen en zo een unipolaire wereld gedomineerd door de Westerse beschaving te scheppen*” (Christiaens 2016, 49).

Eerder in deze thesis werd al aangehaald dat het benadrukken van de mannelijkheid van de Russische staat en natie, een onderdeel is van de traditionele waarden die worden gepromoot (Zorgdrager 2013; Riabov, Riabova 2014; Rivkin- Fish, Hartblay 2014). Het ideaal van mannelijkheid kan ook worden teruggevonden in Ruslands buitenlands beleid. Voor Rusland is een mannelijk buitenlands beleid gebaseerd op soevereiniteit en het principe van non- interventie. In de jaren 1990, na het uiteenvallen van de Sovjet- Unie, kampte Rusland met verschillende crises, en moest het begeleid worden door de Verenigde Staten. Dat gebrek aan onafhankelijkheid wordt gezien als een “ontmannelijking”. Een “*remasculinization*” van het buitenlands beleid was dan ook noodzakelijk, en heeft tot gevolg dat Rusland zeer veel waarde hecht aan haar onafhankelijkheid en soevereiniteit (Riabov, Riabova 2014; Christiaens 2016).

3.3.2) TRADITIONELE VERSUS WESTERSE WAARDEN

De Russische traditionele waarden worden steevast afgezet tegen de westerse waarden. Dat de Europese Unie en bepaalde instellingen van de Verenigde Naties, organisaties die voornamelijk westers zijn, zich al jaren inzetten voor de verdediging van LGBTIQ- rechten wereldwijd, heeft dan ook een pervers effect. Rusland percipieert de acties van de EU en de VN immers als een manier om de westerse waarden en normen op te dringen aan andere landen, en zo lokale waarden en gewoonten te ondermijnen. Het westen zou LGBTIQ- rechten (en bij uitbreiding mensenrechten) gebruiken als een strategie om de Russische staat te ondermijnen in de context van een “*New Cold War*” (Holley 2015; Rivkin- Fish, Hartblay 2014). Voor Russische nationalistische politieke elites vormt het westen een handige en belangrijke “*Other*.” In hun discours wordt het “decadente” westen afgezet tegen het “traditionele” oosten. Op die manier wordt homoseksualiteit benadrukt

als iets dat van het westen afkomstig is en het westen representeert. De toegenomen zichtbaarheid van homoseksualiteit na de Sovjet- periode, wordt volledig toegeschreven aan de toegenomen westerse invloed in het land (Stella 2013; Riabov, Riabova 2014; Holley 2015; Mole 2016). Voor veel Russen vertegenwoordigt de west- Europese levensstijl een instorting van de traditionele genderorde, een “ontmannelijking” (wat symbool staat voor zwakte en afhankelijkheid) en morele en seksuele decadentie. De afnemende geboortecijfers in Rusland zouden veroorzaakt zijn door de invloed van het westen en de daarmee gepaard gaande achteruitgang van morele waarden (Essig 2014; Riabov, Riabova 2014; Wilkinson 2014; De Kerf 2015, Holley 2015; Stella, Nartova 2015; Mole 2016; Buyantueva 2018).

Om te ontsnappen aan het verbod op discriminatie op basis van seksuele oriëntatie, bepaald door de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de Europese Conventie over Mensenrechten, doet Rusland beroep op het concept “morele soevereiniteit.” Dit wordt door Wilkinson gedefinieerd als *“the idea that states have the right to decide and actively enforce society’s moral norms, or traditional values, and that this right takes precedence over international norms and obligations”* (Wilkinson 2014, 368). Onderdeel van Ruslands “moral politics” is het creëren van een “moral panic” rondom homoseksualiteit, zijnde *“the outbreak of moral concern over a supposed threat from an agent of corruption that is out of proportion to its actual danger or potential harm”* (Wilkinson 2013, 6). Het geloof in morele soevereiniteit impliceert dat de staat *verplicht* is om de samenleving te beschermen tegen immoraliteit, en anti- homo -politiek en - wetgeving is het middel waardoor men dit wilt bereiken (Wilkinson 2014).

3.3.3) ORTHODOX- RELIGIEUZE VERSUS WESTERSE WAARDEN

Eerder in deze thesis werd al besproken dat de Russische Orthodoxe Kerk zich al vanaf de val van de Sovjet- Unie negatief uitliet over de pogingen om een liberale democratie te installeren in Rusland (Stoeckl 2014) (zie supra, p. 34). Sinds de jaren 1990 worden de “moderne waarden” van het westen dan ook geproblematiseerd in officiële verklaringen van de Orthodoxe Kerk. Onder moderne westerse waarden verstaat de kerk voornamelijk individualisme, secularisme en pluralisme (Elsner 2014).

De Orthodoxe Kerk staat niet enkel negatief tegenover LBGTIQ- rechten, maar tegenover mensenrechten in het algemeen. Dit komt omdat de kerk een theocratische en spirituele traditie heeft, waarin god een centrale plaats inneemt. Modern westers liberalisme daarentegen staat voor een “antropocentrisch humanisme”, dat *“the human subject”* centraal stelt (Elsner 169). Deze vorm van humanisme veronderstelt dat er universele waarden bestaan en dat aan elk

individuele bepaalde rechten en vrijheden toegekend moeten worden. In de theocratische traditie worden individuele rechten en vrijheden echter als zonden beschouwd (Elsner 2014). Voor de kerk staan mensenrechten dan ook lijnrecht tegenover traditionele waarden, en moeten die laatste beschermd worden voor die eerste. De Russische Orthodoxe Kerk lobbyt dan ook bij andere nationale kerken voor de promotie van traditionele waarden (Sozayev 2013).

Voor de kerk zijn mensenrechten ondermijnend voor de morele soevereiniteit. De westerse liberale waarden, en de daartoe behorende tolerantie voor niet-heteroseksualiteit, hebben ervoor gezorgd dat zelfs de religieuze instellingen binnen het westen gedegradeerd zijn (Christiaens 2016). De Russische kerk uit openlijk kritiek op westerse denominaties die openstaan voor liberale ideeën, waaronder abortus, echtscheiding en homoseksualiteit (Sozayev 2013; Zorgdrager 2013; Wilkinson 2013; 2014; Mole 2016; Buyantueva 2018). Door het toelaten van de westerse waarden in Rusland, zal homoseksualiteit zich verspreiden en zal de Russische natie uitgeroeid worden, meent de kerk (Christiaens 2016).

III. Conclusie

De negatieve houding van Rusland tegenover LGBTIQ- rechten, wordt in de westerse publieke opinie nogal snel vereenzelvigd met het beleid van president Putin. Dat Putin voor een tweede keer aan zijn tweede ambtstermijn als president is begonnen, betekent dat hij in theorie in 2022 de leiding over de Russische Federatie aan een opvolger zal moeten overlaten. De vraag is echter of dat enige veranderingen zal brengen in het Russische standpunt inzake LGBTIQ- aangelegenheden. Deze thesis doet vermoeden van niet. De hedendaagse opvattingen zijn immers het resultaat van historische processen en houden verband met een sterke nationalistische tendens die al meteen na de val van de Sovjet- Unie de kop op stak. In dat opzicht is Putin slechts een politieke speler die bestaande ideeën en angsten aanwendt om zijn eigen positie en politieke project te versterken. Daarenboven lijkt het erop dat de promotie van universele rechten voor seksuele minderheden (en mensenrechten in het algemeen) door westerse machten en internationale instellingen, de Russische tegenstand tegen LGBTIQ- rechten eerder doet toenemen dan afnemen.

De Russische case toont aan wat het belang van historische processen is voor hedendaagse opvattingen en praktijken. Uit de historische studie van seksualiteit is gebleken dat het ontstaan van seksuologie in het westen, en het daarmee gepaard gaande idee dat homoseksualiteit aangeboren is, cruciaal was voor de verdere ontwikkeling van een homoseksuele, en bij uitbreiding LGBTIQ-, identiteit. Hoewel er onder seksuologen geen consensus was over de precieze oorzaak van homoseksualiteit, de rol die vrije wil in homoseksuele daden speelt en het al dan niet categoriseren van homoseksualiteit als een ziekte, waren heel wat seksuologen van mening dat homoseksualiteit geen misdaad is. Dit kon de criminalisering vanwege Europese overheden echter niet voorkomen, maar leidde wel tot de opkomst van de eerste georganiseerde bewegingen voor homoseksuele-emancipatie, onder andere onder impuls van de Duitse naturalistische sociologen Heinrich Ulrichs en Magnus Hirschfeld (Terry 1999; Tamagne 2007; Clark 2008; Mottier 2016). Vooraleer Europese attitudes, waarden en normen Rusland bereikten in de loop van de 17de eeuw, was de Russische staat en bevolking opvallend tolerant voor wat we vandaag “seksuele minderheden” zouden noemen. Het is pas in de 19de eeuw en onder impuls van westerse invloed, dat homoseksualiteit in Rusland gecriminaliseerd werd (Kon 1993; Riordan 1993; Kondakov 2008; De Kerf 2015; Gulevich e.a. 2017). De periode van de Sovjet- Unie en de bijhorende communistische ideologie, had een enorme impact op de manier waarop Rusland met seksualiteit zou omgaan na de Koude Oorlog. De onderdrukking van al wat seksueel is, het onderschikken van het individuele aan het collectieve, de kloof tussen de private en publieke sfeer en de opvatting van homoseksualiteit als een westerse-, anti- communistische

invloed, hebben een niet te onderschatten invloed op de visie op seksuele minderheden in Rusland vandaag (Riordan 1993; Underwood 2011, Essig 2014; Rivkin- Fish, Harblay 2014; De Kerf 2015, Kon 2014; Baer 2016; Gulevich e.a. 2017).

Een tweede belangrijk aspect is de manier waarop opvattingen tegenover seksualiteit worden aangewend in het Russisch nationalisme. In de inleiding van deze thesis werd aangehaald dat een natie telkens wordt geconstrueerd in oppositie tot zij die niet tot die natie behoren (Mayer 2012). Seksualiteit is één van de vele elementen die door insiders kan worden gebruikt om zich te differentiëren van outsiders van de natie. Met andere woorden, seksualiteit is een “*boundary marker*” (Barth 2000; Riabov, Riabova 2014), en de Russische overheid doet aan “*boundary maintenance*” (Yuval- Davis 2006, 204). De grenzen tussen “wij” en “zij” worden voortdurend gereproduceerd door een specifieke politiek en retoriek vanwege verschillende actoren (Mosse 1985; Mole 2011). In het geval van de Russische case, kunnen we stellen dat president Putin en bij uitbreiding de overheid, actief nationalisme aanwakkert bij de bevolking door bepaalde opvattingen rondom seksualiteit en het kerngezin, die al aanwezig zijn in de samenleving, te instrumentaliseren en te reproduceren. De Russische overheid bevestigt met haar politiek en retoriek steeds de bestaande definitie van “normale” en “nationale” seksualiteit, namelijk heteroseksualiteit; en “abnormale” en “westerse” seksualiteit, namelijk homoseksualiteit. Andere actoren die dit discours mee reproduceren, zijn onder andere conservatieve, nationalistische *civil society*- groepen en de Russische Orthodoxe Kerk (Zorgdrager 2013; Wilkinson 2013; 2014; Mole 2016; Buyantueva 2018). Het concept van de Russische “traditionele waarden” is een overkoepeling van een heleboel elementen, waaronder seksualiteit, die als het ware bepalen of iemand tot de Russische natie behoort. Russisch(e) heteroseksualiteit, moraliteit, religiositeit... worden afgezet tegen westers(e) homoseksualiteit, decadentie, secularisme... Het westen dient immers als de belangrijkste *Other* voor de Russische identiteit (Riabov, Riabova 2014).

Dat leidt ons tot het volgende punt en een bijkomende erfenis van de Koude Oorlog en de periode die erop volgde. Rusland voelde (en voelt) zich bedreigd in haar ambitie om een soevereine grootmacht te zijn door de pogingen van westerse machten om hun waarden te universaliseren (Khudoley 2001; Sakwa 2012; Christiaens 2016). Dat verschillende westerse landen en instellingen LGBTIQ- rechten promoten als een onderdeel van universele mensenrechten, doet Rusland vermoeden dat het westen zélf mensenrechten instrumentaliseert om de Russische staat te ondermijnen en een internationale orde te creëren waarin enkel West- Europa en de Verenigde Staten het voor het zeggen hebben. De morele soevereiniteit die Rusland claimt, staat lijnrecht tegenover de universele mensenrechten-agenda van het westen. Dit bemoeilijkt het bewerkstelligen van een vreedevolle relatie tussen Rusland

en westerse machten, en zorgt ervoor dat westerse pogingen om mensenrechten in Rusland te promoten, averechts werken (Wilkinson 2013).

Aan de hand van een case- study van de plaats die anti- LGBTIQ- politiek en retoriek inneemt in het Russische nationalisme, heeft deze thesis gepoogd aan te tonen welke rol seksualiteit speelt in hedendaags nationalisme. Zoals hierboven al werd gezegd, is seksualiteit een belangrijke “*boundary marker*” en een definiërend element voor de natie (Yuval- Davis 2006). Seksualiteit kan op uiteenlopende manieren aangewend worden om nationaal gevoel te versterken. In deze thesis werd bijvoorbeeld aangehaald dat ook het westen ervan beschuldigd wordt dat het LGBTIQ- rechten instrumentaliseert om haar dominante internationale positie te versterken (Holley 2015). Uiteraard geeft deze thesis maar een beperkte blik op de relatie tussen seksualiteit en nationalisme, omdat het enkel de Russische case bestudeert. Al is deze case wel illustratief voor andere, voornamelijk post- communistische, staten. Toekomstig onderzoek zou bijvoorbeeld kunnen peilen naar de overeenkomsten en verschillen tussen enkele post- Sovjet- staten, of tussen een land in het globale noorden en het globale zuiden, in het verband tussen nationalisme en seksualiteit. Verder onderzoek over de Russische case zou kunnen peilen naar de rol van conservatieve *civil society* groepen en hun alliantie met de Russische overheid en kerk, aangezien hun aandeel in de nationalistische en anti- LGBTIQ- politiek en retoriek aanzienlijk is.

IV. BIBLIOGRAFIE

1) PRIMAIRE BRONNEN

Code of the Russian Federation on Administrative Offenses, Art. 6.21.

2) SECUNDAIRE BRONNEN

Adriaens, Pieter; De Block, Andreas (2015). *Born this way: een filosofische blik op wetenschap en homoseksualiteit*. Uitgeverij Lannoo, 264 p.

Amnesty International (2013). "Russia: new laws an affront to basic human rights". Geraadpleegd op 05/04/18: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2013/07/russia-new-laws-affront-basic-human-rights/>.

Amnesty International (2013). "Russia's anti-gay 'propaganda law' assault on freedom of expression". Geraadpleegd op 05/04/18: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2013/01/russia-anti-gay-propaganda-law-assault-on-freedom-expression/>

Anderson, Benedict (1983). *Imagined communities. Reflections on the origins and spread of nationalism*. Verso, 240 p.

Aronson, Amy; Kimmel, Michael (2004). *Men & masculinities*. ABC-CLIO, 892 p.

Barth, Fredrik (2000). "Boundaries and connections". In: Cohen, E. (ed.), *Signifying identities: anthropological perspectives on boundaries and contested values*, Routledge, 17-36.

Bodin, Per- Arne (2013). "Legitimacy and symphony: on the relationship between state and church in post-Soviet Russia." In: Namli, E.; Bodin, P.A.; Hedlund, S., *Power and legitimacy: challenges from Russia*, Routledge, 220-234.

Butler, Judith (1990). *Gender Trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge, 272 p.

Buyantueva, Radzhana (2018). "LGBT rights activism and homophobia in Russia". *Journal of Homosexuality*, 65(4), 456-483.

Casey, Mark (2012). "Sexual identity- politics: activism from gay to queer and beyond". In: Elliott, A. (ed.), *Routledge handbook of identity studies*, Routledge, 275-290.

Christiaens, Tim (2016). *Neotraditionalisme en LHBT- rechten in het Russische buitenlands beleid*. Masterproef ingediend voor het behalen van de graad van Master in de Vergelijkende en Internationale Politiek, Katholieke Universiteit Leuven, 92 p.

Clark, Anna (2008). *Desire: a history of European sexuality*. Routledge, 286 p.

Connell, Raewyn (1987). *Gender and power: society, the person and sexual politics*. Allen & Unwin, 352 p.

Davydov, Darja (2012). "Baltic Pride 2010: articulating sexual difference and heteronormative nationalism in contemporary Lithuania". *Sextures*, 2(2), 32-46.

De Kerf, Justine (2015). *LGBTIQ- rights are human rights: Een toetsing van de Russische antipropagandawetgeving aan het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens*. Masterproef ingediend voor het behalen van de graad van Master in de Rechten, Universiteit Gent, 132 p.

Eadie, Jo (2004). *Sexuality: the essential glossary*. Bloomsbury Academic, 320 p.

Ekonomtsev, Ioann (2001). "The role of the Orthodox Church in the formation of Russian self-consciousness". In: Malfliet K.; Verpoest, L., *Russia and Europe in a changing international environment*, Leuven University Press, 133-144.

Elsner, Regina (2014). "The Russian Orthodox Church on the values of modern society". In Krawchuk A.; Bremer, T., *Eastern Orthodox encounters of identity and otherness: values, self-reflection, dialogue*, Palgrave MacMillan, 169-175.

Engle, Eric (2013). "Gay rights in Russia? Russia's ban on gay pride parades and the general principle of proportionality in international law". *Journal of Eurasian Law*, 22, 25 p.

Essig, Laurie (1999). *Queer in Russia: a story of sex, self, and the other*. Duke University Press, 244 p.

Essig, Laurie (2014). "'Bury their hearts': some thoughts on the spectre of homosexuality haunting Russia". *QED: A Journal in GLBTQ Worldmaking*, 1(3), 39-58.

Foucault, Michel (1978). *The history of sexuality. Volume I: The will to knowledge*. Vintage, 168 p.

Garton, Stephen (2004). *Histories of sexuality. Antiquity to sexual revolution*. Routledge, 311 p.

Graff, Agnieszka (2006). "We are (not all) homophobes: a report from Poland". *Feminist Studies*, 32(2), 434-451.

Gruszczynska, Anna (2009). "Sowing the seeds of solidarity in public space: case study of the Poznan March of Equality". *Sexualities*, 12, 312-334.

Gulevich, Olga; Osin, Evgeny; Isaenko, Nadezhda; Brainis, Lilia (2017). "Scrutinizing homophobia: a model of perception of homosexuals in Russia". *Journal of Homosexuality*, maart, 1-29.

Halzhacker, Ronald (2010). "State-sponsored homophobia and the denial of the right of assembly in Europe: the 'boomerang' and the 'ricochet' between NGOs, European institutions, and governments to uphold human rights". *APSA 2010 Annual Meeting Paper*, 34 p.

Healy, Dan (2002). "Homosexual existence and existing socialism: new light on the repression of male homosexuality in Stalin's Russia". *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 8(3), 349-378.

Holley, Emily (2015). "International anti-LGBT legislation: how nationalistic cultural warfare supports political motivations". *Law and Sexuality*, 179.

The Huffington Post (2013). "Russia To Debate Taking Children Away From Gay Parents". Geraadpleegd op 15/04/18: https://www.huffingtonpost.com/2013/10/09/russia-gay-parents-debate-_n_4072968.html.

Human Rights First (2013). "Convenient Targets The Anti-"Propaganda" Law & the Threat to LGBT Rights in Russia". humanrightsfirst.org, geraadpleegd op 12/04/2018, 15 p.

Kahlina, Katja (2015). "Local histories, European LGBT designs: sexual citizenship, nationalism, and "Europeanisation" in post-Yugoslav Croatia and Serbia". *Women's Studies International Forum*, 49, 73-83.

Kon, Igor (1993). "Sexual minorities". In: Kon, I.; Riordan, J. (eds.), *Sex and Russian society*, Indiana University Press, 89 – 115.

Kon, Igor (2009). "Homophobia as a litmus test of Russian democracy". *Sociological Research*, 48 (2), 43-64.

Kon, Igor (2014). "Sexual culture and politics in contemporary Russia". In: Coleman, E.; Sandfort T. (eds.), *Sexuality and gender in postcommunist Eastern Europe and Russia*, Routledge, 111-124.

Kondakov, Alexander (2008). "An Approach to the History of Sexual Minority Discrimination in Russia". *Sortuz*, 2(2), 22-29.

Mayer, Tamara (2012). "Gender ironies of nationalism: setting the stage". In: Mayer, T. (ed.), *Gender ironies of nationalism: sexing the nation*, Routledge, 1-24.

Mole, Richard (2011). "Nationality and sexuality: homophobic discourse and the 'national threat' in contemporary Latvia". *Nations and Nationalism*, 17(3), 540-560.

Mole, Richard (2016). "Nationalism and homophobia in Central and Eastern Europe". In: Sloopmaeckers K., Touquet H., Vermeersch P. (eds.), *The EU enlargement and gay politics*, Palgrave Macmillan, 99-122.

Mort, Frank (2000). *Dangerous sexualities. Medico-moral politics in England since 1830*. Routledge, 250 p.

Mosse, George (1985). *Nationalism and sexuality: respectability and abnormal sexuality in modern Europe*. Howard Fertig Pub., 232 p.

Mottier, Veronique (2008). *Sexuality: a very short introduction*. OUP Oxford, 151 p.

Mottier, Veronique (2016). "The invention of sexuality". In: Omokaro, F. (ed.), *Chic, chèque, choc: transactions autour des corps et stratégies amoureuses contemporaines*, Graduate Institute Publications, 23-38.

Nagel, Joane (2000). "Ethnicity and sexuality". *Annual Review of Sociology*, 26(1), 107-133.

Nagel, Joane (2010). "Masculinity and nationalism: gender and sexuality in the making of nations". *Ethnic and Racial Studies*, 21 (2), 242-269.

O'Dwyer, Conor; Schwartz, Katrina (2009). "Return to (illiberal) diversity? Resisting gay rights in Poland and Latvia". In: Prugl, E.; Thiel, M. (eds.), *Diversity and the European Union*, Palgrave/Macmillan, 115-134.

Ozkirimli, Umut (2002). *Theories of nationalism. A critical introduction*. Palgrave, 280 p.

- Peterson, V. Spike (2013). "The intended and unintended queering of states/nations". *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 13(1), 57-68.
- Renkin, Hadley (2009). "Homophobia and queer belonging in Hungary". *Focaal: European Journal of Anthropology*, 53, 20-37.
- Riabov, Oleg; Riabova, Tatiana (2014). "The remasculinization of Russia? Gender, nationalism, and the legitimation of power under Vladimir Putin". *Problems of Post- Communism*, 61(2), 23-35.
- Riordan, James (1993). "Introduction". In: Kon, I.; Riordan, J. (eds.), *Sex and Russian society*, Indiana University Press, 1-14.
- Rivkin- Fish, Michelle; Hartblay, Cassandra (2014). "When global LGBTQ advocacy became entangled with new Cold War sentiment: a call for examining Russian queer experience". *Brown Journal of World Affairs*, 21(1), 95-112.
- Sakwa, Richard (2012). "The problem of 'the international' in Russian identity formation". *International Politics*, 49(4), 449-465.
- Sakwa, Richard (2014). *Putin Redux: power and contradiction in contemporary Russia*. Routledge, 262 p.
- Schwartz, Katrina (2005). "Gay rights: united in hostility". *Transitions Online*, 26/09, 6 p.
- Sedgwick, Eve (1990). *Epistemology of the closet*. University of California Press, 258 p.
- Sozayev, Valery (2013). "Russia in the 21st century: a culture war caused by traditionalist revanchism". In: *The Situation of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender People in the Russian Federation*, Russian LGBT Network, 6-17.
- Stakic, Isidora (2011). *Homophobia and hate speech in Serbian public discourse : how nationalist myths and stereotypes influence prejudices against the LGBT minority*. University of Gothenburg, masterproef voor het gedeeltelijk behalen van de graad van Master in Human Rights Practice, 65 p.
- Stella, Francesca (2013). "Queer space, pride, and shame in Moscow". *Slavic Review*, 72(3), 458-480.

Stella, Francesca; Nartova, Nadya (2015). "Sexual citizenship, nationalism and biopolitics in Putin's Russia." In: Stella, F.; Taylor, Y.; Reynolds, T.; Rogers, A. (eds.), *Sexuality, citizenship and belonging: trans-national and intersectional perspectives*, Routledge, 262 p.

Stoeckl, Kristina (2014). *The Russian Orthodox Church and Human Rights*. Routledge, 158 p.

Stracansky, Pavol (2013). "LGBT Rights: Homosexuals Cornered In Russia". *Global Information Network*, 18 september.

Tamagne, Florence (2007). *A history of homosexuality in Europe: Berlin, London, Paris 1919-1939*. Agora Publishing, 480 p.

Terry, Jennifer (1999). *An American obsession: science, medicine, and homosexuality in modern society*. University of Chicago Press, 537 p.

The Council for Global Equality (s.d). "The Facts on LGBT Rights in Russia". Geraadpleegd op 05/04/18: <http://www.globalequality.org/newsroom/latest-news/1-in-the-news/186-the-facts-on-lgbt-rights-in-russia>.

The Huffington Post (2013). "Russia To Debate Taking Children Away From Gay Parents". Geraadpleegd op 13/04/18:

Underwood, Alice (2011). "The Politics of Pride: The LGBT Movement and Post-Soviet Democracy". *Harvard International Review*, 33(1), 42-46.

Van Ussel, Jozef (1968). *Geschiedenis van het seksuele probleem*. J.A. Boom en Zoon, 440 p.

Waitt, Gordon (2005). "Sexual citizenship in Latvia: geographies of the Latvian closet". *Social and Cultural Geography*, 6(2), 161-181.

Weeks, Jeffrey (1985). *Sexuality and its discontents. Meanings, myths and modern sexualities*. Routledge, 315 p.

Wilkinson, Cai (2013). "Russia's anti- gay laws: the politics and consequences of a moral panic". *Disorder of Things Blog*, 1-1.

Wilkinson, Cai (2014). "Putting "traditional values" into practice: the rise and contestation of anti-homopropaganda laws in Russia". *Journal of Human Rights*, 13(3), 363-379.

Woodcock, Shannon (2009). "Gay Pride as violent containment in Romania: a brave new Europe". *Sextures*, 1(1), 7-23.

Yuval- Davis, Nira (1997). *Gender and nation*. SAGE, 168 p.

Yuval- Davis, Nira (2006). "Belonging and the politics of belonging". *Patterns of Prejudice*, 40 (3), 197-214.

Zorgdrager, Heleen (2013). "Homosexuality and hypermasculinity in the public discourse of the Russian Orthodox Church: an affect theoretical approach". *International Journal of Philosophy and Theology*, 74(3) 214-239.